

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยเรื่อง ดนตรีกับวิถีชีวิตชาวไทใหญ่ ตำบลทุ่งยาว อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้มีการทบทวนวรรณกรรมที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยและเอื้อต่อการวิเคราะห์ผลการวิจัยในประเด็นต่างๆ ซึ่งผู้วิจัยจำแนกออกเป็นแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนสารัตถะที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ในการดำเนินการวิจัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. สารัตถะที่เกี่ยวข้อง

1.1 จังหวัดแม่ฮ่องสอน

จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นจังหวัดในภาคเหนือของประเทศไทย มีประชากรเบาบางที่สุดในประเทศ และมีประชากรน้อยมากเป็นอันดับ 5 ในขณะที่มีพื้นที่มากเป็นอันดับ 8 ของประเทศ แม่ฮ่องสอนได้ชื่อว่าเป็น เมืองสามหมอก เนื่องจากมีสภาพภูมิประเทศเต็มไปด้วยภูเขาสูงสลับซับซ้อน สภาพอากาศมีหมอกปกคลุมตลอดเวลาส่วนใหญ่ของปี ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นเมืองเมื่อปี พ.ศ. 2417 โดยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ พระเจ้านครเชียงใหม่ เจ้าเมืองประเทศราชแห่งสยามประเทศ

บริเวณที่ตั้งเมืองแม่ฮ่องสอนปัจจุบันนี้ แต่เดิมเป็นเพียงสถานที่ที่มีผู้คนมาปลูกกระท่อมอาศัยอยู่ บริเวณที่ราบริมเชิงเขา เป็นทำเลที่เหมาะสมสำหรับการเพาะปลูกมาก ผู้คนที่อาศัยตามที่ราบมักจะเป็นชาวไทใหญ่ ส่วนผู้ที่อาศัยอยู่บนดอยมักจะเป็นกะเหรี่ยง ลัวะ และมูเซอ บริเวณนี้อยู่ห่างจากแม่น้ำคง (แม่น้ำสาละวิน) ประมาณ 40 กิโลเมตร และมีอาณาเขตติดกับรัฐฉาน ประเทศพม่า ต่อมาเมื่อประมาณ พ.ศ. 2374 สมัยเจ้าหลวงพญาผาง เป็นพระเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ และต้องการช้างป่าไว้ใช้งาน จึงให้เจ้าแก้วเมืองมา ซึ่งเป็นญาติพร้อมด้วยกำลังช้างต่อหมอกควาญออกเดินทางไปสำรวจและไล่จับช้างป่ามาฝึกใช้งาน เจ้าแก้วเมืองมาจึงยกกระบวนเดินทางรอนแรมจากเชียงใหม่ผ่านไปทางเมืองปาย ใช้เวลาหลายคืนจนบรรลุถึงป่าแห่งหนึ่ง ทางทิศใต้ริมฝั่งแม่น้ำปาย เป็นป่าดงว่างเปล่าและเป็นดินโป่งที่มีหมูป่าลงมากินโป่งชุกชุม เจ้าแก้วเมืองมาพิจารณาเห็นว่า ที่แถวนี้เป็นทำเลที่ดี น้ำท่าบริบูรณ์สมควรที่จะตั้งเป็นหมู่บ้าน จึงหยุดพักอยู่ ณ ที่นี้ และเรียกผู้คนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมห้วย ริมเขาซึ่งเป็นชาวไทใหญ่ และกะเหรี่ยง (ยางแดง) มาประชุม ชี้แจงให้ทราบถึงความคิดที่จะตั้งบริเวณนี้ขึ้นเป็นหมู่บ้าน และบุกเบิกที่ดินที่เป็นไร่นาที่ทำมาหากินต่อไป และเจ้าแก้วเมืองมาแต่งตั้งให้ชาวไทใหญ่ผู้หนึ่งซึ่งเป็นคนเฉลียวฉลาด

และมีความรู้ดีกว่าคนอื่นในหมู่บ้าน ชื่อว่า "พะกาหม่อง" ให้เป็น "ก้าง" (คือตำแหน่งนายบ้านหรือผู้ใหญ่บ้าน) มีหน้าที่คอยควบคุมดูแล และให้คำแนะนำพวกลูกบ้านในการดำเนินการต่อไป พะกาหม่องได้เป็นผู้ชักชวนเกลี้ยกล่อมพวกที่อยู่ใกล้เคียง ให้ย้ายมาอยู่รวมกัน แล้วตั้งชื่อหมู่บ้านนั้นว่า "บ้านโป่งหมู" โดยถือเอาว่าที่โป่งนั้น มีหมูป่าลงมากินโป่งมากนั่นเอง ปัจจุบันหมู่บ้านนี้ เรียกว่า "บ้านปางหมู" อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอประมาณ 6 กิโลเมตร (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2548)

เมื่อจัดตั้งหมู่บ้านแล้ว เจ้าแก้วเมืองมาก็ยกขบวนออกเดินทางตรวจชายแดน และคล้องช้างป่าต่อไป จนถึงลำห้วยแห่งหนึ่ง มีรอยช้างป่าอยู่มากมาย ก็หยุดคล้องช้างป่าได้หลายเชือก แล้วให้ตั้งคอกสอนช้างในร่องห้วย ริมห้วยนั้นเป็นพื้นที่ราบกว้างขวางพื้นดินดีกว่าบ้านโป่งหมูและมีชาวไทใหญ่ตั้งกระท่อมอยู่เป็นอันมาก เจ้าแก้วเมืองมาพิจารณาเห็นว่า เป็นทำเลที่เหมาะสมพอที่จะตั้งเป็นหมู่บ้านอีกแห่งหนึ่ง จึงเรียกชาวไทใหญ่อีกคนหนึ่งซึ่งเป็นบุตรเขยของพะกาหม่อง ชื่อ "แสนโกม" มาแนะนำชี้แจงแต่งตั้งให้เป็นก้าง ให้เป็นหัวหน้าเกลี้ยกล่อมผู้คนให้มาอยู่รวมกัน จนกลายเป็นหมู่บ้านใหญ่ เจ้าแก้วเมืองมาตั้งชื่อหมู่บ้านนั้นว่า "บ้านแม่ฮ่องสอน" ซึ่ง ฮ่อง ในภาษาล้านนา คือ ร่อง โดยอาศัยที่ร่องน้ำนั้น เป็นคอกที่ฝึกสอนช้างป่า เมื่อเจ้าแก้วเมืองมาคล้องช้างป่าได้พอสมควรแล้วก็เดินทางกลับเมืองเชียงใหม่ แล้วกราบทูลให้พระเจ้ามโหตรประเทศทราบ

เมื่อเจ้าแก้วเมืองมากลับนครเชียงใหม่แล้วพะกาหม่องและแสนโกมบุตรเขยก็ได้พยายามชักชวนผู้คนที่อยู่ใกล้เคียง ให้อพยพครอบครัวมาตั้งบ้านเรือนอยู่ทำมาหากินจนแน่นหนาขึ้นเป็นหมู่บ้านใหญ่ และต่อมาเห็นว่าบริเวณนั้นมีไม้สักมาก พะกาหม่องและแสนโกม เห็นว่าหากตัดเอาไม้สักนั้นไปขายประเทศพม่าโดยใช้วิธีชักลากลงลำห้วย แล้วปล่อยให้ไหลลงแม่น้ำคง (แม่น้ำสาละวิน) ก็คงได้เงินมาช่วยในด้านเศรษฐกิจและการบำรุงบ้านเมือง เมื่อปรึกษาหารือกันดีแล้วพะกาหม่องและแสนโกม จึงเดินทางเข้ามาเฝ้าพระเจ้ามโหตรประเทศฯ ที่นครเชียงใหม่ กราบทูลขออนุญาตตัดฟันชักลากไม้ไปขายแล้วจะแบ่งเงินค่าตอบแทนถวายตลอดปี พระเจ้ามโหตรประเทศฯ ก็ทรงอนุญาต พะกาหม่องและแสนโกม จึงทูลลากลับ และเริ่มลงมือทำไม้ขนส่งไปขายที่เมืองมะละแหม่ง ประเทศพม่าได้เงินมาก็เก็บแบ่งถวายพระเจ้ามโหตรประเทศฯ ทุกปี นอกนั้นก็ใช้ประโยชน์ส่วนตัวและบำรุงบ้านเมือง

ครั้นถึง พ.ศ. 2397 พระเจ้ามโหตรประเทศฯ ถึงแก่พิราลัย เจ้ากาวิโลรสซึ่งดำรงตำแหน่งเจ้าหัวเมืองแก้วได้เป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่แทน ทรงนามว่า "พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์" ใน พ.ศ. 2399 พะกาหม่องและแสนโกม ก็ยังคงทำป่าไม้และส่งเงินไปถวายทุกปี พะกาหม่องกับแสนโกมจึงมีฐานะดีขึ้น และหมู่บ้านโป่งหมูและบ้านแม่ฮ่องสอนก็เจริญขึ้นตามลำดับ ในครั้งนั้นหัวเมืองไทใหญ่ตามแถบตะวันตกฝั่งแม่น้ำคง (แม่น้ำสาละวิน) เกิดการจลาจลเกิดรบราฆ่าฟัน จึงมีชาวไทใหญ่อพยพครอบครัวเข้ามาอาศัยอยู่ที่บ้านปางหมูหรือโป่งหมู และบ้านแม่ฮ่องสอนมากขึ้น บางพวกก็ลงไปอาศัยอยู่ที่บ้านขุนยวม (หมู่บ้านไทใหญ่บนเขา) บางพวกอพยพเลยขึ้นไปทางเหนือ ไปอยู่ที่เมืองปาย กลุ่มพวกไทใหญ่ที่อพยพเข้ามานี้ มีผู้หนึ่งชื่อว่า "ซานกะเล" เป็นชาวเมืองจ๋ามกา เป็นคนขยันขันแข็งซานกะเลเข้ามาอาศัยที่บ้าน

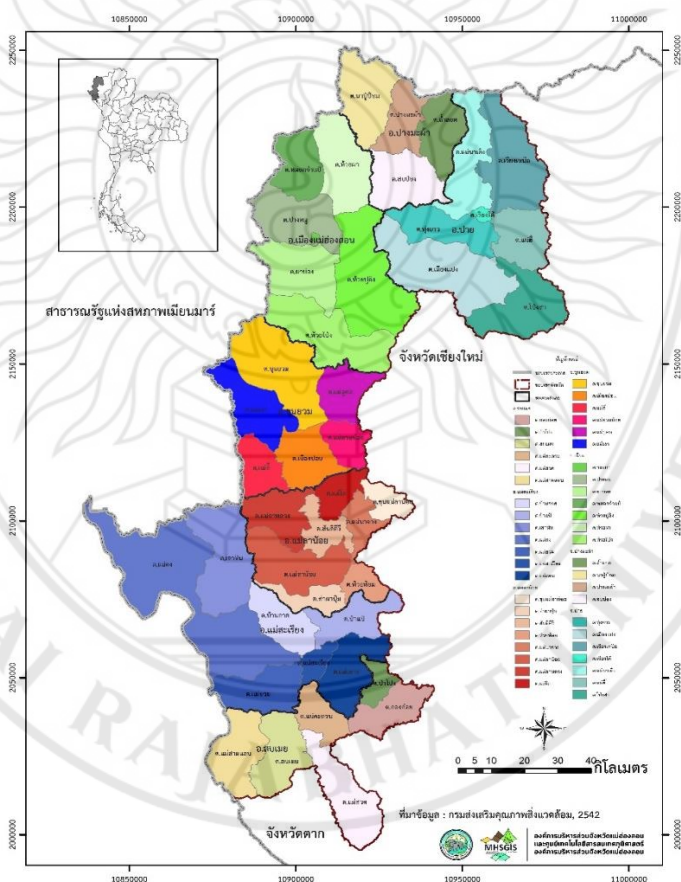
ปางหมุ และช่วยพะกาหม่องทำไม้ด้วยความซื่อสัตย์ และตั้งใจทำงานโดยไม่เห็นแก่เหนื่อยยาก พะกาหม่องไว้วางใจและรักใคร่มาก ถึงกับยกลูกสาวชื่อนาง ไส ให้เป็นภรรยา นางไส มีบุตรกับชานกะเลคนหนึ่งชื่อนางคำ

กาลเวลาผ่านไปหมู่บ้านปางหมุและบ้านแม่ฮ่องสอน ก็มีผู้คนมาอาศัยหนาแน่นยิ่งขึ้น ในปี พ.ศ. 2409 นั้นเอง มีเหตุการณ์สำคัญที่ชักนำเอาบุคคลสำคัญของชาวไทใหญ่ให้มาอพยพอยู่ในแม่ฮ่องสอน อีกคือเจ้าฟ้าเมืองนยมีเรื่องขัดเคืองกับ เจ้าฟ้าโกหล่านเจ้าเมืองหมอกใหม่ จึงได้ยกทัพมาตีเมืองหมอกใหม่แตก เจ้าฟ้าโกหล่านเจ้าเมืองหมอกใหม่จึงพาครอบครัวอพยพเข้ามาอาศัยอยู่กับแสนโกมที่บ้านแม่ฮ่องสอน เจ้าฟ้าโกหล่านมีภรรยาชื่อ นาง เกียง มีบุตรชายชื่อ เจ้าขุนหลวง มีหลาน 4 คนเป็นชาย 1 หญิง 3 ชาย ชื่อขุนแจห ญิงชื่อ เจ้าหอม เจ้านางนุ เจ้านางเมี้ยะ เมื่อเจ้าฟ้าโกหล่านมาอาศัยอยู่ด้วย แสนโกมได้มีหนังสือทูลให้พระเจ้ากาวิโลรสฯ ทราบพระเจ้ากาวิโลรสฯ จึงรับสั่งให้ส่งตัวเข้าเฝ้า แต่เจ้าฟ้าโกหล่านป่วย จึงส่งเจ้าขุนหลวงบุตรไปแทน พระเจ้ากาวิโลรสฯ โปรดเจ้าขุนหลวงทรงยกเจ้าอุบลวรรณผู้เป็นหลานให้เป็นภรรยาอยู่กินด้วยกันที่เชียงใหม่ จนมีบุตรคนหนึ่งชื่อ เจ้าน้อยสุขเกษมและอนุญาตให้เจ้าฟ้าโกหล่านอาศัยอยู่ในเขตแดนต่อไป ต่อมานางไส ภรรยาของชานกะเลถึงแก่กรรม เจ้าฟ้าโกหล่านจึงทรงยกเจ้านางเมี้ยะหลานสาวคนเล็กให้เป็นภรรยาของชานกะเล ชานกะเลได้ไปตั้งเมืองอยู่บนภูเขาอีกแห่งหนึ่งทางเหนือต้นแม่น้ำยวม เรียกว่า เมืองขุนยวม ต่อมาในปี พ.ศ. 2417 พระเจ้าอินทวิชยานนท์ฯ ทรงแต่งตั้งให้ ชานกะเลเป็น "พญาสิงหนาทราชา" เป็นพ่อเมืองคนแรก และยกฐานะหมู่บ้านแม่ฮ่องสอนขึ้นเป็นเมืองแม่ฮ่องสอน เป็นเมืองหน้าด่านต่อไป และยกเมืองปาย เมืองขุนยวมเป็นเมืองรอง

พญาสิงหนาทราชา ได้ปกครองเมืองและพัฒนาเมืองแม่ฮ่องสอนให้เจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว มีการขุดคูเมืองและสร้างประตูเมืองขึ้นอย่างมั่นคง จนถึง พ.ศ. 2427 พญาสิงหนาทราชาได้ถึงแก่กรรม โดยเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ได้แต่งตั้งเจ้านางเมี้ยะผู้เป็นภรรยาของพญาสิงหนาทเป็นเจ้านางเมวดีขึ้นปกครองแทน ชาวแม่ฮ่องสอนเรียกเจ้านางเมวดีว่า “เจ้านางเมี้ยะ” โดยให้ปู่โทะ (พญาขันธเสมาราชาานุรักษ์) เป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ต่อมา พ.ศ. 2434 เจ้านางเมี้ยะถึงแก่กรรม พระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าผู้ปกครองนครเชียงใหม่ จึงแต่งตั้งพญาขันธเสมาราชาานุรักษ์ เป็นพญาพิทักษ์สยามเขต ให้ปกครองเมืองแม่ฮ่องสอน จนถึง พ.ศ. 2433 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระยาศรีสหเทพปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทยได้ตรวจราชการพื้นที่หัวเมืองมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือจึงจัดระบบการปกครองใหม่เป็น รวมเมืองแม่ฮ่องสอน เมืองขุนยวม เมืองปาย และเมืองยวม (แม่สะเรียง) เป็นหน่วยเดียวกันเรียกว่า “บริเวณเชียงใหม่ตะวันตก” ตั้งที่ว่าการแขวง (เทียบเท่าเมือง) ที่เมืองขุนยวม โดยแต่งตั้งนายโหมดเป็นนายแขวง (แจ้งความเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ 11 กรกฎาคม ร.ศ. 119) และในปีเดียวกันนี้เมืองเชียงใหม่ได้แต่งตั้งขุนหลู่บุตรของพญาพิทักษ์สยามเขต เป็นพญาพิศาลฮ่องสอนบุรี พ.ศ. 2446 ได้ย้ายที่ว่าการแขวงจากเมืองขุนยวม ไปตั้งที่เมืองยวมแล้วเปลี่ยนชื่อเป็น “บริเวณพายัพเหนือ” จนถึง ปี พ.ศ. 2456 พญาพิทักษ์สยามเขตถึงแก่กรรม เมืองเชียงใหม่จึงแต่งตั้ง พญาพิศาลฮ่องสอนบุรีขึ้นปกครองเมืองแทน

พ.ศ. 2453 รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ตั้งเมืองจัตวาขึ้นกับมณฑลพายัพ ย้ายที่ว่าการแขวงจากเมืองยวม มาตั้งที่แม่ฮ่องสอนให้ชื่อว่า “จังหวัดแม่ฮ่องสอน” แล้วโปรดเกล้าฯ ให้พระศรีสุรราช (เปลื้อง) มาปกครอง เมืองแม่ฮ่องสอน ถือว่าเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดแม่ฮ่องสอนคนแรก (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2548)

จังหวัดแม่ฮ่องสอนอยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครไปทางทิศเหนือประมาณ 924 กิโลเมตร (574 ไมล์) มีอาณาเขตทางทิศเหนือและทิศตะวันตกติดต่อกับสามรัฐของประเทศพม่า ได้แก่ รัฐฉาน รัฐกะยา และรัฐกะเหรี่ยง โดยมีแนวกันธรรมชาติเป็นทิวเขาถนนธงชัยตะวันตก แม่น้ำสาละวิน และแม่น้ำเมย ทางทิศใต้ติดต่อกับอำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก โดยมีแม่น้ำยวมและแม่น้ำางวเป็นแนวกัน และทาง ทิศตะวันออกติดต่อกับอำเภอเวียงแหง อำเภอเชียงดาว อำเภอแม่แตง อำเภอแม่แจ่ม อำเภอฮอด และ อำเภออมก๋อย ของจังหวัดเชียงใหม่ โดยมีแนวกันเป็นทิวเขาถนนธงชัยกลางและตะวันออก ประชากร ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนขึ้นชื่อว่ามีหลากหลาย โดยมากเป็นชาวไทยใหญ่ นอกนั้นเป็นชาวไทยวน กะเหรี่ยง มูเซอร์ ลีซอ ลัวะ ม้ง ฮ่อ ปะโอ และอื่นๆ

ภาพที่ 2.1 แผนที่ขอบเขตการปกครองระดับตำบล จังหวัดแม่ฮ่องสอน
(ที่มา: สำนักงานจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2559)

จังหวัดแม่ฮ่องสอนการปกครองแบ่งออกเป็น 7 อำเภอ 45 ตำบล 402 หมู่บ้าน โดยมีอำเภอต่าง ๆ ดังนี้

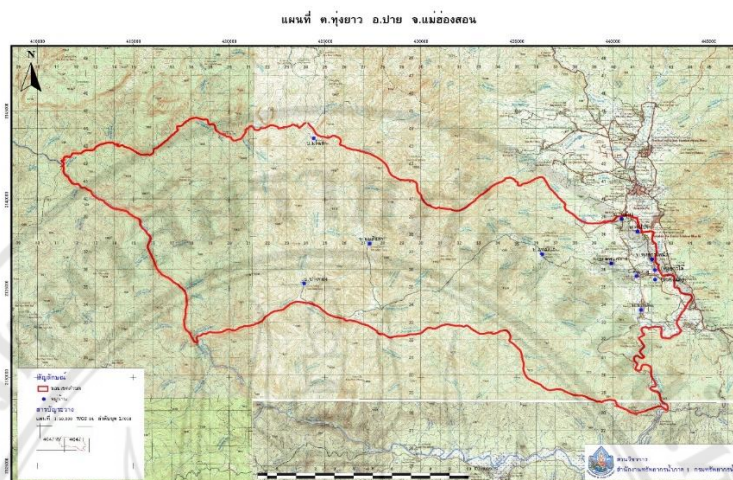
1. อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน
2. อำเภอขุนยวม
3. อำเภอปาย
4. อำเภอแม่สะเรียง
5. อำเภอแม่ลาน้อย
6. อำเภอสบเมย
7. อำเภอปางมะผ้า (สำนักงานจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2558)

1.2 ตำบลทุ่งยาว อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ตำบลทุ่งยาว มีสถานะทางการบริหารเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล แบ่งการปกครองเป็น 12 หมู่บ้าน คือ

- หมู่ 1 บ้านทุ่งโป่ง
- หมู่ 2 บ้านทุ่งยาวเหนือ
- หมู่ 3 บ้านทุ่งยาวใต้
- หมู่ 4 บ้านสบแพม
- หมู่ 5 บ้านแพมกลาง
- หมู่ 6 บ้านแพมบก
- หมู่ 7 บ้านแม่อีแลบ
- หมู่ 8 บ้านปางตอง
- หมู่ 9 บ้านตีนธาตุ
- หมู่ 10 บ้านร้องແຫຼ່ງ
- หมู่ 11 บ้านกุงแกง
- หมู่ 12 บ้านมะโนรา

จำนวนประชากรทั้งหมดประมาณ 4,120 คน แยกเป็นชาย 2,115 คน หญิง 2,005 คน มีครัวเรือนประมาณ 1,809 ครัวเรือน (องค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งยาว, 2558)

ภาพที่ 2.2 แผนที่ตำบลทุ่งยาว อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
(ที่มา: สำนักงานทรัพยากรน้ำภาค 1 กรมทรัพยากรน้ำ)

ตำบลทุ่งยาว อำเภอปายจังหวัดแม่ฮ่องสอน ตั้งอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอปาย ประมาณ 5 กิโลเมตร ตั้งอยู่ห่างจากที่ว่าการจังหวัดแม่ฮ่องสอน ประมาณ 116 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด 395.537 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 246,875 ไร่

ทิศเหนือ ติดต่อกับตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ทิศใต้ ติดต่อกับตำบลเมืองแปง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ทิศตะวันออก ติดต่อกับแม่น้ำปาย ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอเมือง และอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ในตำบลทุ่งยาว มีแหล่งท่องเที่ยวสำคัญที่เป็นจุดหมายการท่องเที่ยวของอำเภอปายหลายแห่ง ได้แก่ วัดทุ่งโป่ง ตั้งอยู่ในหมู่บ้านทุ่งโป่ง เริ่มสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2419 สร้างโดย พ่อเผ่าจองหรั่ง พ่อเผ่าเกตุ และพ่อเผ่าพะก่าสง ซึ่งเป็นชาวไทยใหญ่ที่เดินทางค้าขายวัวต่างมาจาก เมืองปั่น เมืองหมอกใหม่ เมืองนาย รัฐฉานประเทศพม่า เข้ามาตั้งรกรากอยู่ที่บ้านทุ่งโป่งโดยการอุปถัมภ์ของเจ้าฟ้าโกหล่าน เจ้าฟ้าชาวไทยใหญ่ โดยได้ไปขออนุญาตต่อพระครูบาอ เจ้าคณะอำเภอปายในสมัยนั้นพระครูบาอได้เล็งเห็นเจตนาอันดีงามของชาวบ้านที่จะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาสืบต่อไป จึงได้อนุญาตให้ดำเนินการสร้างได้ ในที่ดินสาธารณะโดยการปลูกสร้างแบบศิลปะไทยใหญ่ สร้างด้วยไม้เนื้อแข็งทั้งหมด หลังคามุงด้วยตองดึงทั้งหมด ประเพณีวัฒนธรรมของไทยใหญ่ที่ยังยึดถือมาจนทุกวันนี้คือ 1) ปอยเข้าหว่า ต่างข้าวหอมต่อหลวง 2) ประเพณีดับไฟเทียน หล่เตียนheng (ถวายเทียนพันเล่ม) 3) ประเพณีทานข้าวยาฎี และขนน้ำเจ้าพารา 4) ประเพณีตานผ้าสา่งกาน ซึ่งทางวัดทุ่งโป่งยังยึดถือปฏิบัติสืบกันมาจนถึงปัจจุบัน ภายในวัดได้สร้างพิพิธภัณฑสถานบ้านไทยใหญ่เพื่อเป็นสถานที่ศึกษาศิลปวัฒนธรรมไทยใหญ่อีกด้วย (วัดทุ่งโป่ง, 2558)

น้ำตกแพมบก และแผ่นดินแยก อยู่ในเขตหมู่บ้านแพมกลาง เป็นน้ำตกขนาดใหญ่ น้ำตกไหลลงมาจากที่สูงจากห้วยแพมบก เป็นน้ำตกที่อยู่ในช่องเขา สองข้างเป็นหินโอบทั้ง 2 ข้าง น้ำตกมี 2 จุด ด้านหน้า และด้านใน ด้านหน้าจะเป็นน้ำตกขนาดเล็ก สำหรับน้ำตกขนาดใหญ่ ต้องเดินเข้าไปด้านในอีกราวๆ 200 เมตร ส่วนแผ่นดินแยก เป็นรอยแผ่นดินแยกบนเนินเขาในที่ส่วนบุคคล ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2551 ถึงปี พ.ศ. 2553 แต่ละรอยมีความลึกและความกว้างไม่เท่ากันไม่เท่ากัน ภายหลังจากนักธรณีวิทยาได้เข้ามาสำรวจพบว่าด้านล่างของพื้นที่นี้เป็นโพรงน้ำจึงทำให้เกิดการยุบตัวของแผ่นดินเป็นรอยแยกขนาดใหญ่ ปัจจุบันได้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวอดนียมแห่งหนึ่งของอำเภอปาย

ดอยเมี่ยง อยู่ในพื้นที่บ้านแพมบก ภายในเขตป่าอนุรักษ์ตำบลทุ่งยาว ตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริดอยกิ่วลม สูงประมาณ 1,600 เมตร เหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง เป็นพื้นที่เป็นป่าดงดิบชื้น ภูเขาสูงชันสลับซับซ้อน มีพันธุ์ไม้หลายชนิด เช่น ต้นสน ต้นพญาเสือโคร่ง ต้นมะค่า เป็นต้น ดอยเมี่ยงมีจุดเด่นทางธรรมชาติที่สวยงามและจุดชมวิวที่สามารถรับชมบรรยากาศอันร่มรื่น สามารถมองเห็นทัศนียภาพวิทัศน์ของเมืองปายได้กว้างไกลสวยงาม มีสภาพอากาศหนาวเย็นตลอดปีแม้ในช่วงฤดูร้อนหรือฤดูฝน สามารถมองเห็นทะเลหมอกยามเช้าและพระอาทิตย์ขึ้นเหนือเมืองปายในช่วงกลางเดือนมกราคมมีต้นนางพญาเสือโคร่งบานอีกด้วย ไม่ไกลจากยอดดอยเมี่ยงยังมีจุดชมพระอาทิตย์ และยอดดอยธงซึ่งเป็นจุดสูงสุด สามารถชมทะเลหมอกและพระอาทิตย์ขึ้น

วัดพระธาตุจอมแจ้ง อยู่ในพื้นที่บ้านดินธาตุ เดิมชื่อวัดท่าแพม มีพระเจดีย์โบราณตั้งอยู่บนเนินเขา ซึ่งเป็นพระธาตุที่ศักดิ์สิทธิ์และมีความเก่าแก่ ภายในบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เป็นที่สักการะของชุมชนในท้องถิ่น และมีงานประเพณีสงกรานต์เป็นประจำทุกปี

ภาพที่ 2.3 “พระเจ้าพระแข่ง” พระประธานภายในวิหาร วัดทุ่งโป่ง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2559)

ส่วนกงแลน และสะพานประวัติศาสตร์ อยู่ในพื้นที่บ้านร้องแห่่ง กงแลน หรือปายแคนยอน คำว่ากงแลนมาจากภาษาพื้นเมือง กอง หมายถึง ถนน เส้นทางที่ใช้สัญจร ส่วนแลน หมายถึง ตัวตะกวด (ตัวเงินตัวทอง) พอมารวมกันเป็น กงแลน หมายถึง เส้นทางสัญจรของตะกวดที่แคบและเล็ก กงแลน เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติจากการถูกกัดเซาะของลมและฝน จนกลายเป็นทางเส้นเล็กๆ บนสันเขา ท่ามกลางภูเขาสลับซับซ้อน และบรรยากาศที่สวยงามคล้ายกับแพะเมืองผีที่จังหวัดแพร่ สามารถเดินสำรวจเส้นทางได้เป็นวงกลม ชมความสวยงามได้โดยรอบแบบ 360 องศา ส่วนสะพานประวัติศาสตร์ท่าปาย เปรียบเสมือนประตูสู่อำเภอปาย สะพานแห่งนี้ถูกสร้างขึ้นในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยกองทหารประเทศญี่ปุ่น เพื่อใช้ข้ามแม่น้ำปายและลำเลียงเสบียงและอาวุธเข้าไปยังประเทศพม่า ในอดีตสะพานแห่งนี้ถูกสร้างด้วยไม้ แต่หลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เผาสะพานไม้นี้ทิ้ง และถูกสร้างขึ้นใหม่โดยใช้สะพานเหล็กจากสะพานนวรัฐ จังหวัดเชียงใหม่มาใช้สร้างทดแทน

ภาพที่ 2.4 สะพานประวัติศาสตร์ท่าปาย

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2559)

ประชากรตำบลทุ่งยาวส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ รองลงมาคือศาสนาคริสต์ และนับถือผี มีประเพณีและงานประจำปีได้แก่ ประเพณีทานสลากภัต ปอยส่างลอง ปอยกองโหล่ ตานข้าวหยาแก้ว ประเพณียี่เป็ง วันคริสต์มาส และประเพณีปีใหม่เมือง ประชากรใช้ภาษาเมือง ภาษาไทใหญ่ ภาษากระเหรี่ยง และภาษาลีซู มีการสินค้าพื้นเมืองและของที่ระลึกได้แก่ผ้าทอปกากะญอ ผลิตภัณฑ์แปรรูปจากถั่วเหลือง ผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ ไม้กวาดดอกหญ้า ข้าวเกรียบฝักทอง ข้าวกลิ้ง เป็นต้น (องค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งยาว, 2558)

2. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดด้านการศึกษาวรรณกรรมชุมชน

2.1.1 การมีส่วนร่วมและความเข้มแข็งของชุมชน

การมีส่วนร่วม (Participation) เป็นกระบวนการสื่อสารในระบบเปิด ซึ่งเป็นการสื่อสารสองทางระหว่างบุคคลกลุ่มบุคคลชุมชนหรือองค์การในการดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งหรือหลายกิจกรรม ทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งการมีส่วนร่วมจะเกี่ยวข้องกับกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมการดำเนินการ และร่วมรับผลประโยชน์โดยมีเป้าหมายเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกันของกลุ่มและเป็นการเสริมสร้างความสามัคคี ความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มด้วย (ยุพาพร รุ่งงาม, 2545, หน้า 5)

การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายๆ เรื่องร่วมกันให้บรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้ คือ

- 1) ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน รวมตลอดถึงความต้องการของชุมชน
- 2) ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบ และวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชน หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน
- 3) ร่วมวางแผนนโยบายหรือแผนงาน หรือโครงการ หรือกิจกรรม เพื่อจัดและแก้ไขปัญหา และสนองความต้องการของชุมชน
- 4) ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
- 5) ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล
- 6) ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชน ตามขีดความสามารถของตนเองและหน่วยงาน
- 7) ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการและกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ (ไพรัตน์ เตชะรินทร์ และคณะ, 2527)

การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนเป็นกระบวนการ (Process) ที่ประชาชนในชุมชนได้เข้าไปดำเนินกิจกรรมในชุมชน นับตั้งแต่ร่วมกำหนดปัญหาและความต้องการ ร่วมระบุสาเหตุของปัญหา ร่วมกำหนดวิธีการปฏิบัติงานเพื่อแก้ไขปัญหา ร่วมปฏิบัติกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหา ร่วมติดตามประเมินผลกิจกรรม และร่วมรับผลกระทบที่เกิดจากกิจกรรมนั้น ซึ่งประเด็นหลักของการมีส่วนร่วมของประชาชนก็คือ ประชาชนต้องเป็นผู้กระทำในแต่ละขั้นตอนของการมีส่วนร่วมด้วยตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องเป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจอย่างอิสระ (ณัฐนรี ศรีทอง, 2552)

ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์ (2535) กล่าวถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าประกอบไปด้วย ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเพื่อกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาและเป้าหมายสูงสุด รวมทั้งมีโอกาสดำเนินการการจัดทรัพยากรเพื่อบรรลุเป้าหมาย รวมถึงการที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนงาน การดำเนินโครงการและประเมินผล เราจะต้องถือว่าการมีส่วนร่วมเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาไปในแนวทางที่สนองความต้องการพื้นฐานของ ประชาชน

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าการที่ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมขึ้นอยู่กับ (พิทยา สายหู, 2529)

- 1) ปัจจัยที่เป็นลักษณะของโครงการ เช่น เป็นโครงการที่ประชาชนต้องการ
- 2) ปัจจัยที่เป็นลักษณะของชาวบ้านเอง เช่น ความขยันขันแข็ง สามัคคี มีผู้นำดี
- 3) ปัจจัยที่มาจากทางราชการ เช่น ถือเป็นโครงการสำคัญ มีงบประมาณเหลือเพียงพอ มีเจ้าหน้าที่วิชาการสนับสนุน
- 4) ปัจจัยที่เป็นส่วนประกอบ เช่น การคมนาคมสะดวก วัสดุพร้อม เศรษฐกิจของหมู่บ้านไม่ฝืดเคือง

สำหรับกระบวนการสร้างความเข้มแข็งในชุมชน ชุมชนเข้มแข็งหรือสังคมเข้มแข็งเป็นวิสัยทัศน์การพัฒนาประเทศไทย หมายความว่า สังคมคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ มีความสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน ทั้ง 3 ส่วนของสังคมนี้ต้องมีคุณภาพเป็นทิศทางหนึ่งของการพัฒนาประเทศไทย ชุมชนเข้มแข็งประกอบไปด้วยการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization) เป็นชุมชนที่รู้จัก การจัดการกับตนเอง (Community Management) เป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (Spiritually) และเป็นชุมชนที่มีสันติภาพ (Peaceful) โดย ทศนีย์ ลักษณะวิชานซ์ (2545) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ไว้ดังนี้

- 1) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมีลักษณะเป็นกระบวนการกลุ่ม การเรียนรู้ของแต่ละคน จะเกิดขึ้นในกระบวนการที่ได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ปัญหา และข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาระหว่างกันในชุมชนด้วยกัน และแม้ว่าสมาชิกในกลุ่มหรือชุมชนอาจจะไม่ตระหนัก แต่แท้ที่จริงแล้วกระบวนการกลุ่มนี้เท่ากับเป็นการยอมรับความเท่าเทียมกันของคนในกลุ่มที่มาร่วมเรียนรู้ด้วยกัน บางคนอาจรู้มากกว่าคนอื่นในบางเรื่อง แต่ก็มีความรู้เรื่องที่เขา อาจเรียนรู้ได้จากคนอื่นเช่นกัน นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม ยังทำให้เกิดพลังของสติปัญญาที่ได้จากการระดมสมอง ทำให้สามารถหาทางออกที่ดีที่สุดและเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายได้ เนื่องจากคนที่มาเรียนรู้ร่วมกันเป็นคนในชุมชน เขาย่อมเป็นผู้ที่รู้ดีที่สุดเกี่ยวกับ ปัญหาของตนเองและชุมชน ได้มีประสบการณ์ของการทดลองทางเลือกการแก้ปัญหาต่างๆ มาแล้ว ในชีวิตจริง การพูดคุยถกเถียงของคนในชุมชน จึงเป็นการนำเอาประสบการณ์จริงมาแลกเปลี่ยนกัน เพื่อหาทางแก้ปัญหาคือดีที่สุด

2) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นการเรียนรู้จากการได้ลงมือปฏิบัติจริง กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นเรื่องความพยายามที่จะหาทางแก้ปัญหาในชีวิตจริง พลวัตของการเรียนรู้เกิดขึ้นจาก การได้พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุของปัญหา และหาแนวทางแก้ไข เมื่อได้แนวทางแก้ไขแล้ว สมาชิกก็นำกลับไปลงมือปฏิบัติ ซึ่งอาจเป็นการกระทำของบุคคลหรือของกลุ่มก็ได้แล้วแต่กรณีว่าประเด็นปัญหานั้นเป็นเรื่องที่ต้องการพลังของกลุ่มหรือไม่ เมื่อได้ทดลองทำตาม แนวทางที่ได้ตกลงกันไว้แล้ว ได้ผลเป็นอย่างไร มีปัญหา อุปสรรคอะไรเกิดขึ้น ก็นำกลับมาทบทวน วิเคราะห์ร่วมกับกลุ่มเพื่อหาทางแก้ต่อไปอีก กระบวนการคิด ทำ ทบทวน วิเคราะห์ จึงหมุนวนไป และส่งผลต่อการยกระดับสติปัญญาของสมาชิกในกลุ่มหรือชุมชน ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวช วัฒนากรเรียกกระบวนการนี้ว่า กระบวนการเรียนรู้แบบมีปฏิสัมพันธ์จากการได้กระทำร่วมกัน (Interactive Learning Through Action)

3) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นการเรียนรู้จากปัญหาที่ประสบในชีวิตจริง (Problem Oriented) และเป็นการเรียนรู้เพื่อพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจริงๆ การเรียนรู้ของชุมชนจึงไม่ได้มีความหมายเพียงยกระดับความคิด สติปัญญาของคนในชุมชน แต่ยังหมายถึงการช่วยแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตอันเป็นผลที่คนในชุมชนสามารถเห็นเป็นรูปธรรมได้ เมื่อชุมชนสามารถช่วยกันแก้ปัญหาของตนเองได้ ความมั่นใจในศักยภาพของตนเองก็จะสูงขึ้น และกล้าที่จะริเริ่มคิดค้น หาทางเรียนรู้เพิ่มเติมเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองให้ดีขึ้น นอกจากนี้การเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริง ยังมีความหมายในอีกนัยหนึ่ง คือการเรียนรู้เช่นนี้เป็นการเรียนรู้จากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวผู้เรียนอยู่แล้ว การทำความเข้าใจในสิ่ง/สถานการณ์ที่ผู้เรียนรู้จักอยู่แล้ว ย่อมง่ายและเอื้อต่อการพัฒนาความคิดของผู้เรียนเกี่ยวกับเรื่องนั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ มากกว่าการเรียนรู้จากเรื่องที่ไกลตัว หรือไม่รู้จัก

4) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นการเรียนรู้และทำงานร่วมกันในลักษณะเป็นเครือข่าย เครือข่ายเป็นลักษณะของความสัมพันธ์ในแนวราบมากกว่าแนวตั้ง ความเชื่อมโยงระหว่างคนที่เข้ามาสัมพันธ์กันเป็นเครือข่ายนี้ คือการเรียนรู้จากประสบการณ์ของกันและกัน การแลกเปลี่ยนความคิด และ/หรือทรัพยากรระหว่างกันและกันตามความสมัครใจ มีการช่วยเหลือกัน มีการติดต่อสื่อสารถึงกันสม่ำเสมอแต่ไม่มีการบังคับบัญชาสั่งการ ไม่มีโครงสร้างอำนาจ เครือข่ายจึงมีลักษณะค่อนข้างหลวม จุดร่วมของคนหรือชุมชนที่เข้ามาเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย มักจะได้แก่ การมีแนวคิดคล้ายกัน มีความสนใจที่ทำงานในเรื่องประเภทเดียวกัน โดยนัยนี้เครือข่ายในแต่ละชุมชนก็คือ กลุ่มคนที่เข้าร่วมกันเรียนรู้และร่วมกันทำงานโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันนั่นเอง แต่ในระดับที่สูงกว่าชุมชนขึ้นมา คำว่า เครือข่ายมักจะถูกใช้โดยนัยว่าหมายถึง องค์การชุมชนในหลายๆ แห่ง ที่มีวัตถุประสงค์หรือกิจกรรมที่คล้ายคลึงกันร่วมกัน หรือเชื่อมโยงถึงกัน อาทิ เครือข่ายลุ่มน้ำในภาคเหนือ เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก เครือข่ายออมทรัพย์ เครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน เป็นต้น องค์การชุมชนที่รวมอยู่ในเครือข่ายเหล่านี้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ และติดต่อสื่อสารถึงกันเป็นระยะๆ

ลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน จึงมิใช่การเรียนรู้ของปัจเจกชนเท่านั้น หากแต่เป็นการเรียนรู้ร่วมกันหลายๆ คนที่มาร่วมทำกิจกรรมร่วมกัน มีลักษณะเป็นกระบวนการกลุ่ม มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การนำเอาประสบการณ์จริงมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การนำเอาประสบการณ์จริงมาแลกเปลี่ยนกัน เพื่อแก้ปัญหาและการปฏิบัติร่วมกัน จนเกิดการเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน มีความสนใจร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกัน และร่วมกันทำงาน เกิดเป็นเครือข่ายการเรียนรู้

สีลาภรณ์ นาคทรพร (2538, หน้า 25) ได้เสนอแนวการวิเคราะห์เงื่อนไข ปัจจัยแห่งความเข้มแข็งของชุมชน ไว้ดังนี้

- 1) โครงสร้างทางสังคมแนวนราบ หมายถึง สัมพันธภาพทางอำนาจในชุมชนเท่าเทียมกัน อำนาจในการเข้าถึงทรัพยากรและโอกาสในชุมชนไม่แตกต่างกันนัก ซึ่งปัจจัยดังกล่าวโยงกับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชุมชนเป็นสำคัญ
- 2) ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ทั้งในด้านการผลิต การบริโภค การตลาด การสะสมและการกระจายส่วนเกิน เงื่อนไขสำคัญคือ ชุมชนมีสิทธิอำนาจการเข้าถึงและจัดการทรัพยากรของตนเอง
- 3) ค่านิยมจากศาสนาธรรม หรืออุดมการณ์การใช้ชีวิตซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่า สังคมชนบทไม่ว่าจะนับถือผีหรือศาสนาอื่น ล้วนเน้นความสมถะและการเคารพอ่อนน้อม ต่อธรรมชาติ
- 4) กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิต กระบวนการเรียนรู้ท้องถิ่น การสืบสานภูมิปัญญาดั้งเดิม เงื่อนไขสำคัญคือ ชุมชนสามารถกำหนดกระบวนการเรียนรู้ของตนเองได้ เป็นการศึกษาที่ไม่แยกออกไป จากชีวิตทางสังคมของชุมชน
- 5) กลุ่มผู้นำตามธรรมชาติ ผู้นำตามธรรมชาติในชุมชนเกิดได้หลายเงื่อนไข เช่น จากประเพณีปฏิบัติตามศีลธรรมของชุมชน หรือการเป็นผู้ต่อสู้เพื่อชุมชน
- 6) ระบบความสัมพันธ์เชิงสังคมที่แน่นแฟ้นเป็นรูปธรรมได้แก่ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน ซึ่งสมาชิกครอบครัว เครือญาติ เพื่อนฝูง มีเกณฑ์แบบแผนในการดำเนินชีวิตร่วมกัน ซึ่งชุมชนมีความแน่นแฟ้นจะสามารถมีพลังในการจัดการแก้ไขปัญหาได้อย่างดี
- 7) กลไกที่เอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ การติดต่อสื่อสารที่ต่อเนื่องตลอดเวลา หรือกระบวนการถ่ายทอดอันจะนำไปสู่การปรับตัวของชุมชนได้อย่างรวดเร็ว (อุทัย ดุลละเกษม, 2560)

อาจกล่าวได้ว่าทุกเงื่อนไขล้วนเกี่ยวข้องกับโครงสร้างอำนาจของรัฐ และพลังของระบบตลอดที่สัมพันธ์กับชุมชนอย่างแยกไม่ออก ซึ่งเท่ากับว่าความเข้มแข็งของชุมชน ต้องเป็นการปฏิบัติการทั้งในระดับพื้นที่และการเคลื่อนไหวทางนโยบายจากการดำเนินงานเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ต้องเป็นการปฏิบัติทั้งในระดับพื้นที่และการเคลื่อนไหวทางนโยบาย จากการดำเนินงาน เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน คณะอนุกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหา วิฤตภายใต้ คณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติได้กำหนดกรอบองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็งไว้ว่า จะต้อง

ประกอบด้วยบุคคลหลากหลายที่รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการหรือไม่ก็ตาม มีเป้าหมายร่วมกันและยึดโยงเกาะเกี่ยวกันด้วยประโยชน์สาธารณะและของสมาชิก มีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง รักษาเอื้ออาทรต่อกัน และมีความรักท้องถิ่น รักชุมชน มีอิสระในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำและร่วมรับผิดชอบ มีการระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ มีการเรียนรู้ เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายและติดต่อสื่อสารกันหลายรูปแบบ มีการจัดทำกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง มีการจัดการบริหารกลุ่มที่หลากหลายและเครือข่ายที่ดี มีการเสริมสร้างผู้นำ การเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายของชุมชนสืบทอดกันตลอดไป

ความเข้มแข็งของชุมชนเป็นมโนทัศน์ที่มีความหมายในหลายมิติ การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอาศัยอยู่บนพื้นฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยในแต่ละชุมชนจะมีการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่างๆ เช่น ด้านเศรษฐกิจ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ด้านสังคม และด้านวัฒนธรรม ซึ่งในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนนั้น อาจพัฒนาความเข้มแข็งได้เพียงบางมิติเท่านั้น เนื่องจากเงื่อนไขและกระบวนการ ที่นำไปสู่ความเข้มแข็งในแต่ละมิติของแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกัน

2.1.2. วัฒนธรรมชุมชน

ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนเป็นสิ่งที่มียุทธศาสตร์และให้คุณค่าต่อวิถีชีวิตของสังคม แต่ทุนทางวัฒนธรรมหลายเรื่องมีความเป็นนามธรรมสูง เช่น วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เป็นพลวัต (Dynamic) สามารถเปลี่ยนแปลง และถ่ายทอดข้ามสังคม กลุ่มคน สถานที่ และเวลาได้ตลอด การนำทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย มาพัฒนาและใช้ประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ประเทศต้องมีการบริหารจัดการที่ดีและตั้งอยู่บนหลักการที่สำคัญ คือการเคารพความหลากหลายทางวัฒนธรรม การพัฒนาวัฒนธรรมอย่างเป็นทางการองค์รวมการสร้างสมดุลและความยั่งยืน และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน

“ทุนทางวัฒนธรรมชุมชน” (Community Cultural Capital) หมายถึง ทรัพยากรสินทรัพย์ที่มีอยู่ในชุมชน แนวทางการดำรงชีวิตที่สั่งสมจากอดีตและถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น สามารถนำมาแปลงเป็นสิ่งที่มียุทธศาสตร์และมียุทธศาสตร์ที่ส่งผลให้เกิดประโยชน์ต่อวิถีชีวิตและสังคม เนื่องจากทุนทางวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ซึ่งอาจมีผลมาจากเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร การมีปฏิสัมพันธ์ของสังคมโลก การเลื่อนไหลหรือการกระจายทางวัฒนธรรม จึงก่อให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม การร่วมมือกันธำรงรักษาไว้ให้คงอยู่และพัฒนาต่อยอดให้เกิดมูลค่าต่อคนในชุมชน สังคม และส่งผลต่อเศรษฐกิจและความมั่นคงของประเทศ

หลักการของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน มีดังนี้

- 1) ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนเองอยู่แล้วมีระบบคุณค่าที่รวบรวมมาได้จากประวัติความเป็นมาอันยาวนานของชุมชน คือ ให้คุณค่าแก่ความเป็นคน และแก่ชุมชนที่มีความผสมกลมกลืนคุณค่าของธรรมชาติ การเชื่อถือสิ่งเหนือธรรมชาติ และคุณธรรมจริยธรรมตามหลักศาสนาวัฒนธรรม

ชุมชนยังคงอยู่ และมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน เพราะชุมชนมีกลไกผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม แม้มีปัจจัยใหม่เข้ามาแต่สิ่งเดิมก็ยังคงอยู่ วัฒนธรรมเป็นพลังผลักดันการพัฒนาชุมชนที่สำคัญที่สุดจะใช้ประโยชน์ได้เมื่อมีการปลูกให้สมาชิกในชุมชน มีจิตสำนึกรับรู้ในวัฒนธรรมของตน

2). ชุมชนมีสถานะเป็นสถาบันหนึ่ง ที่ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องในประวัติศาสตร์อันยาวนาน มีโครงสร้าง กลไกภายในเป็นระบบๆ หนึ่งของตัวเอง เป็นรูปแบบสังคมที่มีอายุยืนนาน ไม่ว่าธรรมชาติข้างนอกจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ความเป็นหมู่บ้านหรือเป็นชุมชนก็คงทนมาเป็นเวลาหลายร้อยปีลักษณะเช่นนี้ คือ มีความเป็นสังคมในตัวของมันเองแสดงถึงความเป็นสังคมที่มีระบบเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมที่เป็นอิสระมีแบบแผนระบบการผลิตระบบการจัดการทรัพยากร ระบบสุขภาพ ระบบความรู้ ระบบการเรียนรู้ศึกษา ระบบการปกครอง ระบบยุติธรรมของตนเอง วัฒนธรรมชุมชนไทยเป็นวัฒนธรรมที่มีอาณาเขตครอบคลุมกว้างขวาง เป็นวัฒนธรรมกลางที่ชุมชนต่างๆ ในเอเชียอาคเนย์ตอนบนมีส่วนร่วม ถือเป็นวัฒนธรรมนานาชาติที่ชุมชนหมู่บ้านชาติต่างๆ ใช้ร่วมกันอย่างสมัครใจ ถือเป็นวัฒนธรรมร่วม (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2543)

3) ชุมชนมีระบบเศรษฐกิจระบบหนึ่งของตัวเอง มีครอบครัวและชุมชนเป็นหน่วยการผลิต มีเป้าหมายของตัวเองคือมุ่งให้ครอบครัวพอเพียงที่จะดำรงชีพได้และชุมชนอยู่รอด และผลิตซ้ำตัวเองได้ ผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองแม้อาจผลิตเพื่อขายก็เพื่อให้ได้เงินมาเลี้ยงครอบครัว ไม่ใช่ให้มีกำไรสูงสุดให้ร่ำรวย ใช้แรงงานสมาชิกในครอบครัวตัวเองเป็นหลัก มีน้ำใจและความเอื้ออาทร ความเป็นญาติมิตรเป็นเครื่องร้อยรัดส่วนต่างๆ ของระบบจัดสรรและแบ่งปันผลผลิต กรรมสิทธิ์เอกชนไม่มีความเด็ดขาด ในหลายกรณีชุมชนและเครือข่ายชุมชนมีส่วนในการตัดสินใจจัดสรรทรัพยากรและผลผลิต ระบบเศรษฐกิจชุมชนดำรงอยู่คู่กับระบบทุนนิยมในปัจจุบัน เศรษฐกิจชุมชนเป็นชีวิตการทำมาหากินของชาวไทยจำนวนมากที่สุด คิดในแง่ของจำนวนชีวิตใหญ่กว่าระบบทุน

4) ทางด้านสังคมการเมือง ชาวบ้านมีความสัมพันธ์กันผ่านระบบเครือญาติ มีการปกครองและการจัดการความสงบเรียบร้อยภายในโดยระบบอาวุโส มีผู้นำที่มีบารมีได้รับการเคารพยกย่องในชุมชน สมาชิกชุมชนมีความผูกพันกลมเกลียวเพราะมีความเคารพนับถือในผีบรรพบุรุษเดียวกัน และเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติที่คอยเป็นสิ่งควบคุมพฤติกรรมของคน ก่อให้เกิดกฎเกณฑ์ข้อห้ามให้ความชอบธรรมแก่การดำเนินชีวิตร่วมกันอย่างมีระเบียบแบบแผน รวมทั้งคติทางศาสนาพุทธ พราหมณ์ที่เข้ามาผสมกลมกลืนในวิถีความเชื่อพิธีกรรมและประเพณีของชุมชน สิ่งเหล่านี้หล่อหลอมให้สมาชิกชุมชนเป็นคนบ้านเดียวกันอยู่ร่วมกันด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือเกื้อกูล และประนีประนอม เมื่อเกิดความแตกแยกขัดแย้งก็จะมีกลไกภายในไกล่เกลี่ยตัดสิน คือ ระบบว่าความโดยผู้อาวุโสและเครือญาติ

5) ชุมชนกับสังคมภายนอก ชุมชนมิได้ตั้งอยู่อย่างโดดเดี่ยว มีการเชื่อมโยงแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นในท้องถิ่นเดียวกันในลักษณะ “เครือข่าย” และมีปฏิสัมพันธ์กับรัฐ และทุนมา

ทุกยุคทุกสมัยการรุกคืบเข้ามาของระบบทุนนิยมและอำนาจรัฐราชการนั้นได้เข้ามาในลักษณะครอบงำ บั่นทอนการดำรงอยู่ของชุมชนทำลายระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ดึงเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพิง ตลาด มีการทำลายล้างผลาญทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นฐานดำรงชีวิตของชาวชุมชนให้เสื่อมโทรมลง ทำลายโครงสร้างการปกครองดูแลตนเองของชุมชนให้ขึ้นต่อการปกครองของรัฐ และระบบราชการ ทางด้านสังคมวัฒนธรรมเกิดวัฒนธรรมบริโภคนิยม คุณค่าทางวัฒนธรรมที่ฝังงมในแบบแผนการดำเนิน ชีวิตถูกทำลายลง ถูกแทนที่ด้วยค่านิยมตัวใครตัวมัน แ่งแย่งชิงดี เอารอดเอาเปรียบ กอบโกยกำไร ความยกย่องนับถือคนดีถูกแทนที่ด้วยการนับถือเชื้อพืงคนรวย ฯลฯ ตามแนวสังคมตะวันตกมาเป็น แบบแผนชี้นำการพัฒนาประเทศเป็นความผิดพลาดอย่างยิ่ง เพราะเป็นการทำลายชุมชนทำลายความ ฝังงมในอดีต มากกว่าจะเป็นการพัฒนาให้สิ่งฝังงมในอดีตเจริญงอกงามยิ่งขึ้น

6) ทางเลือกการพัฒนาตามแนวความคิดวัฒนธรรมชุมชน มีความเชื่อว่าแม่ ฐานเศรษฐกิจของชุมชนและทรัพยากรจะถูกทำลายเสียหายลงไปบ้าง แต่ “จิตสำนึก” หรือ “พลังทาง วัฒนธรรม” นั้นยังคงอยู่ สามารถสร้างความเข้มแข็งของชุมชนขึ้นมาใหม่ได้ เพียงแต่รูปแบบภายนอก อาจแตกต่างไปจากเดิม ที่สำคัญ คือ เป็นการพัฒนาที่ไม่ทำลายล้างสถาบันชุมชน แต่มุ่งให้ชุมชน สามารถพึ่งตนเองและอยู่ร่วมกับภาคส่วนอื่นๆ ในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรี มีการเสนอทางเลือก ดังนี้

6.1) การพัฒนาต้องเริ่มจากฐานวัฒนธรรมชุมชน ต้องรู้ฟื้นคุณค่า ดั้งเดิมที่ชุมชนมีมาประยุกต์สร้างสรรค์ทางเลือกขึ้นมาใหม่ให้สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน ไม่ใช่การ ถอยหลังไปสู่สังคมเก่าในอดีตซึ่งเป็นไปไม่ได้ ต้องสร้างแบบแผนการผลิตและแบบแผนการดำรงชีวิต ขึ้นมาใหม่ภายใต้คุณค่าที่ฝังงมแบบดั้งเดิม เช่น การตั้งกองทุนหมู่บ้าน ธนาคารข้าว กลุ่มออมทรัพย์ เหล่านี้คือคุณค่าแห่งการสร้างหลักประกันความมั่นคงร่วมกันหรือสวัสดิการของชุมชน นักพัฒนาและ ปัญญาชนของชุมชนควรร่วมกับชาวบ้านวิเคราะห์ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของชุมชนทำให้ชาวบ้านตื่น ตระหนักในเอกลักษณ์ และคุณค่าของตัวเอง ค้นพบจิตสำนึกอิสระของชุมชนเห็นคุณค่าของการรวมตัว เป็นชุมชน เห็นภัยจากการครอบงำจากวัฒนธรรมภายนอกที่เอารอดเอาเปรียบ กระบวนการนี้จะทำให้ เกิดอุดมการณ์ต่อสู้ที่มีพลัง

6.2 การพัฒนา ต้องเน้นกระบวนการกลุ่มการร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกัน และกัน เพื่อคงความเป็นชุมชนไว้ มิใช่เน้นปัจเจกชนนิยมที่คำนึงถึงแต่การต่อสู้แข่งขันทำลายล้างกัน อย่างการพัฒนากระแสหลัก การรวมกลุ่มรวมตัวกันในรูปของการจัดการองค์กร เช่น สหกรณ์ สหพันธ์ เพื่อสร้างความเข้มแข็งในการช่วยเหลือกัน และสร้างอำนาจในการต่อรองกับภายนอก สร้างเครือข่าย ระหว่างชุมชน และสร้างความร่วมมือกับคนกลุ่มอื่นในสังคมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และร่วมกันแก้ปัญหา

6.3 ทางด้านการผลิตนั้นควรอยู่บนหลักการผลิตเพื่อให้ทุกคนมีกิน มีใช้ แล้วค่อยเอาส่วนที่เหลือส่งออก จากนั้นก็มีการพัฒนาการเกษตรและอุตสาหกรรมภายในประเทศ เน้นใช้ทรัพยากรท้องถิ่น การค้าขายแลกเปลี่ยนภายใน เทคโนโลยีที่กำกับเองได้ พัฒนาคุณภาพของ

ประชากร เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายท้องถิ่นจนถึงระดับชาติ หลักการนี้ถูกพัฒนามาอธิบายการสร้างทางเลือกการพัฒนาด้านเกษตรกรรมยั่งยืน ธุรกิจชุมชน และอาชีพทางเลือกอื่นๆ หลายด้านในเวลาต่อมา

6.4 ชุมชนต้องมีความสัมพันธ์และใกล้ชิดกับธรรมชาติดูแลและรักษามิใช่ทำลายล้างธรรมชาติอย่างการพัฒนากระแสหลัก เพราะธรรมชาติจะช่วยคงความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนไว้ได้

6.5 ข้อเสนอทางเลือกสำหรับสังคมไทยสำนักวัฒนธรรมชุมชน โดยฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2543) ได้พัฒนายกระดับข้อเสนอทางนโยบายระดับชาติ ที่สำคัญ คือ

(1) การพัฒนาด้านวัฒนธรรมและยกระดับสถาปนาวัฒนธรรมชุมชนเป็นวัฒนธรรมแห่งชาติ เพราะระบบชุมชน ยังดำรงอยู่เป็นระบบใหญ่ที่สุดของประเทศ

(2) การประสานระบบเศรษฐกิจชุมชนควบคู่กับเศรษฐกิจทุนนิยม ประกอบขึ้นเป็นระบบเศรษฐกิจแห่งชาติ เป็นเศรษฐกิจสองระบบ

(3) การกระจายอำนาจในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นมาสู่องค์การบริหารของเครือข่ายชุมชนท้องถิ่น หรือคืนอำนาจการตัดสินใจ และการดำเนินชีวิตให้แก่ชาวบ้านนั่นเอง

2.2 แนวคิดและทฤษฎีด้านดนตรี

2.2.1 การศึกษาดนตรีชุมชน

คณิตเทพ ปิตุภูมิโนน (2560) ได้กล่าวถึงการศึกษาดนตรีชุมชนว่า เป็นแนวคิดที่ผสมผสานความเข้าใจทั้งด้านวัฒนธรรมและการศึกษาเข้าด้วยกัน ดนตรีในชุมชนมีหลายลักษณะ เช่น การสร้างสรรค์ผลงานดนตรี การสอนดนตรี การแก้ไขปัญหาทางสังคมด้วยดนตรี เป็นต้น จากการทบทวนเอกสารพบว่าในสังคมไทยยังมีความเข้าใจเชิงวิชาการและองค์ความรู้ด้านดนตรีชุมชนอยู่อย่างจำกัด ทั้งนี้ งานศึกษาที่มีความเกี่ยวข้องกับดนตรีชุมชนมักเป็นงานด้านดนตรีชาติพันธุ์ บริหารการศึกษา วัฒนธรรมศึกษา หรือในสาขาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในประเด็นวิจัย เช่น 1. การศึกษาการสืบทอดดนตรีในชุมชนดนตรี และ 2. การศึกษาความเข้มแข็งของวัฒนธรรมดนตรีในชุมชน

ส่วนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาหรือดนตรีศึกษาโดยตรงนั้น โดยมากมักเป็นรูปแบบ “หลักสูตรท้องถิ่น” ในรายวิชาดนตรี ซึ่งมีประเด็นหลักเป็นการเรียนรู้เครื่องดนตรีประเภทต่างๆ ในท้องถิ่น โดยอาศัยความรู้และบุคลากรในท้องถิ่น เป็นต้นการศึกษาแนวคิดด้านดนตรีชุมชนจะส่งเสริมความเข้าใจลักษณะเฉพาะของชุมชนและวัฒนธรรม อันประกอบไปด้วย ปรัชญาการศึกษา หลักสูตรการศึกษา เนื้อหากระบวนการ และการประเมินผลที่เกิดขึ้นในชุมชน ความเข้าใจนี้จะนำไปสู่การจัดการศึกษาดนตรีและการจัดกิจกรรมดนตรีชุมชนอย่างเหมาะสม อนึ่งการศึกษาครั้งนี้เป็นการขยายขอบเขตความรู้ด้านดนตรีศึกษาไปสู่การศึกษาด้านดนตรีที่เน้นลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมต่อไป

การเกิดขึ้นของแนวคิดดนตรีชุมชนในมุมมองของดนตรีศึกษา ทำให้เกิดมุมมองที่แตกต่างออกไปจากการศึกษาดนตรีในระบบหรือนิเทศศาสตร์ ซึ่งมิใช่จำกัดและเหมาะสมสำหรับบุคคลที่ศึกษาในระบบหรือมีความสามารถด้านดนตรีเท่านั้น ในขณะที่ดนตรีชุมชนเน้นโอกาสการเข้าถึงดนตรีสำหรับทุกคนโดยใช้สังคมและวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานความคิด Higgins (2012, อ้างใน Coffman 2013, 247) แสดงให้เห็นว่า แนวคิดดนตรีชุมชนโดยการเปรียบเทียบในประเด็นต่างๆ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2.1 เปรียบเทียบความแตกต่างของระบบดนตรีชุมชนกับดนตรีศึกษาแบบดั้งเดิม

ดนตรีชุมชนศึกษา	ดนตรีศึกษาแบบดั้งเดิม
ทุกคนมีสิทธิ์เข้าถึง	เฉพาะศิลปินมีสิทธิ์เข้าถึง
เรียนรู้ผ่านการเล่น	เรียนรู้เพื่อมุ่งเป้าหมายสูงสุด
ไม่มีอีตูปแบบ	อีตูปแบบ
เน้นกระบวนการ	เน้นผลสัมฤทธิ์
เน้นความเป็นกลุ่มและชุมชน	เน้นเฉพาะบุคคล
เน้นการรับรู้ทางดนตรีมากกว่าสุนทรียะ	เน้นการพัฒนาสุนทรียะ
เน้นความเสมอภาคทางวัฒนธรรม	ใช้วัฒนธรรมในอุดมคติเป็นต้นแบบ
สร้างผลงานแบบร่วมมือ	เน้นสร้างผลงานเฉพาะบุคคล
การศึกษาอย่างไม่เป็นทางการหรือการศึกษา นอกระบบ	การศึกษาในระบบ

ที่มา: Coffman, 2013 อ้างถึงใน คณิเทพ ปิตุภูมิโนค, 2560, หน้า 273

2.2.2 การศึกษาดนตรีพื้นบ้าน

การศึกษาดนตรีพื้นบ้าน ใช้วิธีการศึกษาตามแนวทางมานุษยดนตรีวิทยา (Ethnomusicology) หรือชื่อเดิมเรียกว่า ดนตรีวิทยาเปรียบเทียบ (Comparative Musicology) (Kunst, 1959, p.1) เป็นการศึกษาดนตรีดั้งเดิม (Traditional) และเครื่องดนตรีในหลายๆ วัฒนธรรมของมนุษยชาติจากชนพื้นเมืองจนถึงชาติที่เป็นอารยะ ในทางวิทยาศาสตร์ จึงเป็นการสืบเสาะค้นคว้าเรื่องราวจากหมู่ชนและดนตรีพื้นเมืองในทุกๆ ชนิดที่ไม่ใช่ดนตรีศิลปะตะวันตก (Non-Western Art Music) นอกจากนี้ การศึกษาทางสังคมศาสตร์สามารถศึกษาดนตรีในแง่ของสังคมวิทยา เช่น ปรากฏการณ์ของการกลืนกลายวัฒนธรรมทางดนตรี เป็นต้น ดังนั้นมานุษยดนตรีวิทยา (Ethnomusicology) จึงหมายถึง การศึกษาดนตรีในฐานะที่ดนตรีเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม (Merriam, 1969)

ปราณี วงษ์เทศ (2525, หน้า 49-79) กล่าวถึงการศึกษาทางมานุษยดนตรีวิทยาว่า จำเป็นต้องอาศัยการเก็บข้อมูลภาคสนามเป็นหลักทั้งด้วยวิธีการสังเกตการณ์ สอบถาม เข้าไปอยู่ร่วมกับชาวบ้านเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและละเอียดที่สุด นอกจากการศึกษาข้อมูลสภาพทั่วไปของชุมชนแล้ว ข้อมูลด้านสังคมวัฒนธรรมต่างๆ ด้าน ก็ควรได้รับความสนใจ เพื่อที่ข้อมูลเหล่านี้จะเป็นพื้นฐานที่ช่วยในการทำความเข้าใจและวิเคราะห์ดนตรีหรือเพลงของชุมชนนั้นอีกด้วย ในการเก็บข้อมูลทางดนตรีจึงควรเลือกศึกษาเนื้อหาของดนตรีในฐานะที่สะท้อนและให้อธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์อย่างน้อย 6 ประเด็น คือ

- 1) ข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมของเครื่องดนตรี ศึกษาดูการแบ่งประเภทของเครื่องดนตรี รูปร่างลักษณะทางกายภาพของเครื่องดนตรี วิธีการเล่นและเทคนิคต่างๆ บันไดเสียงตามระบบมาตรฐานนั้นเป็นอย่างไร มีการปฏิบัติต่อเครื่องดนตรีชนิดใดเป็นพิเศษหรือไม่ หรือเครื่องดนตรีชนิดนั้นเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมหรือไม่
- 2) เนื้อเพลง ศึกษาเนื้อหาของเพลง ทั้งในด้านพฤติกรรมทางด้านภาษาศาสตร์ ความสัมพันธ์ของภาษากับดนตรี เนื้อเพลงมีความหมายหรือการแสดงออกทางภาษาอย่างไร
- 3) การแบ่งประเภทของดนตรี ศึกษาถึงการแบ่งประเภทของเพลงดนตรีตามทัศนะของเจ้าของวัฒนธรรม โดยอาจจะสอบถามและสังเกตจากเหตุการณ์แสดงจริงว่าแบ่งดนตรีหรือเพลงแยกออกจากกันหรือไม่ เป็นกี่ชนิด
- 4) นักดนตรี-นักร้อง ศึกษาเรื่องการฝึกฝนของนักดนตรี-นักร้อง วิธีการที่จะมามีอาชีพนี้ นักดนตรีมีความสามารถที่จะพึงรายได้ของตนเองในการยังชีพได้หรือไม่ ได้รับค่าตอบแทนจากสังคมอย่างไร ประวัติความเป็นอยู่ ระยะเวลาในการศึกษาดนตรี ใครเป็นครู มีวิธีการถ่ายทอดอย่างไร การสร้างสรรค์ผลงานเพลงใหม่เป็นอย่างไร ในชุมชนนั้นมีการแบ่งระดับของนักดนตรีหรือนักร้องหรือไม่ ผู้ที่มีอาชีพนี้ได้รับการยกย่องหรือถูกละเลยหรือไม่อย่างไร เรื่องเพศมีส่วนเกี่ยวข้องหรือมีข้อต้องห้ามหรือไม่
- 5) บทบาทหน้าที่และโอกาสในการแสดง ศึกษาดูบทบาทหน้าที่ของดนตรีว่าเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับวัฒนธรรมด้านอื่นๆ ในสังคมอย่างไร
- 6) ศึกษาดนตรีในแง่ที่เป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการสร้างสรรค์ การแต่งเพลงขึ้นใหม่เกิดขึ้นได้อย่างไร มีวิธีการอย่างไร เสียงแบบไหน จังหวะทำนองลักษณะอย่างไรที่ถือว่าดีหรือไม่ดีทั้งในทัศนะคติของศิลปินและผู้ฟัง

เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี 2538, หน้า 87-96) ได้กล่าวถึงลักษณะของเพลงพื้นบ้านดังนี้

- 1) ทำนองมีขนาดสั้น โดยทั่วไปดนตรีพื้นบ้านมิได้มุ่งเน้นความงามของเสียงเป็นหลัก ประกอบกับไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร อาศัยการท่องจำเป็นหลัก ดังนั้นเพลงพื้นบ้าน

จึงต้องมีขนาดสั้นและวนไป-มา ในลักษณะเช่นนี้จะช่วยให้ง่ายต่อการจดจำ อีกทั้งเป็นการสะดวกต่อชาวบ้านในการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องในดนตรีลักษณะของมหาชน

2) ไม่เคร่งครัดในกฎเกณฑ์ จากการที่ดนตรีพื้นบ้านมีวิธีการถ่ายทอดโดยการบอกปากต่อปากและท่องจำ จึงพบการเปลี่ยนแปลงเสมอ ประกอบกับในขณะที่บรรเลงหรือขับร้องนักดนตรีนั้นร้องรวมทั้งชาวบ้านต่างอยู่ในสภาวะแวดล้อมทางพิธีกรรม ไม่ต้องอาศัยระบบโน้ตหรือวาทยกร (Conductor) มาเป็นกรอบให้ปฏิบัติตาม ดังนั้นทุกคนจึงมีอิสระอย่างเต็มที่ จึงปรากฏพบการพลิกแพลงท่วงทำนองแปลกๆ ใหม่ๆ แทรกเข้ามาเสมอ ในลักษณะของการด้นทำนอง (Improvisation)

3) ให้ความสำคัญเนื้อร้อง เพื่อสื่อสารความหมายของเรื่องราวเป็นสิ่งสำคัญ เพราะภาษาพูดมีประสิทธิภาพในการสื่อสารแบบตรงไปตรงมาและเข้าใจได้มากกว่าภาษาดนตรี

4) จังหวะเด่นกว่าทำนอง เนื่องจากบทบาทของดนตรีพื้นบ้านเข้าไปเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต เทศกาล งานตรุษ จึงเต็มไปด้วยลีลาอันหลากหลายของจังหวะ

5) ใช้วัสดุพื้นบ้านทำเครื่องดนตรี โดยทั่วไปนักดนตรีพื้นบ้านจะทำเครื่องดนตรีเล่นเอง วัสดุที่ใช้ทำจึงเป็นวัสดุที่หาง่ายตามหมู่บ้านและละแวกใกล้เคียง โดยวัสดุเหล่านั้นไม่จำเป็นต้องซื้อหามา

เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี (2538, หน้า 87-96) ได้เสนอแนวทางการศึกษาลักษณะองค์ประกอบดนตรีพื้นบ้านดังนี้

1) จังหวะ เกี่ยวกับการจัดเวลาของเสียงไม่ว่าจะเป็นการเน้นเสียง องค์ประกอบเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญเมื่อมารวมกันแล้วจะทำให้เกิดความหลากหลายของจังหวะ

2) ทำนอง เป็นส่วนหนึ่งของดนตรีที่มีอิทธิพลต่อผู้ฟังในด้านสติปัญญา ผู้ฟังมักแยกแยะความแตกต่างระหว่างบทเพลงหนึ่งโดยใช้ทำนองเป็นส่วนช่วยสำคัญ องค์ประกอบที่สำคัญของทำนองได้แก่ความสูง-ต่ำ และความสั้น-ยาวของเสียง นอกจากนั้นควรศึกษากรอบที่ใช้บังคับทำนองที่ส่งผลโดยตรงต่อการรับรู้คือบันไดเสียง

3) การประสานเสียง องค์ประกอบนี้เกิดจากการนำเสียงมาบรรเลงซ้อนกันหรือพร้อมกันในแนวตั้ง ซึ่งจะตรงกันข้ามกับทำนองที่เรียบเรียงไปในแนวนอน

4) สีสันของเสียง ได้แก่คุณลักษณะเฉพาะของแหล่งกำเนิดเสียง เช่น เสียงร้องหรือเสียงเครื่องดนตรี รวมทั้งความหลากหลายของเทคนิคการบรรเลง

5) คีตลักษณ์ รูปแบบของเพลงเปรียบเสมือนกรอบที่รวมเอาจังหวะ ทำนอง การประสานเสียง สีสันของเสียงให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

2.2.3 การศึกษาองค์ประกอบทางดนตรี

องค์ประกอบดนตรีเป็นพื้นฐานการศึกษาดนตรีที่สำคัญสำหรับนักมานุษยดนตรีวิทยา เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลรวมทั้งการวิเคราะห์ข้อมูลดนตรี ดังนั้นควรศึกษาองค์ประกอบดนตรี ดังนี้

1) เสียง (Tone) เป็นผลจากการที่วัตถุเคลื่อนไหวในอากาศหรือเรื่องเกี่ยวกับวัตถุที่มีการเคลื่อนที่ไปในช่วงเวลา เสียงดนตรีถูกสร้างขึ้นมาเพื่อเลียนเสียงธรรมชาติโดยผ่านเครื่องมือที่เรียกว่า เครื่องดนตรี เสียงดนตรีมีองค์ประกอบ 4 ประการ

1.1) ระดับเสียง (Pitch) หมายถึง เสียงที่เกิดขึ้นจากความถี่ของเสียงจากการ สั่นสะเทือนของวัตถุ ถ้าวัตถุมีการสั่นสะเทือนเร็วเสียงที่เกิดขึ้นจะสูง ถ้าวัตถุเกิดการสั่นสะเทือนช้า เสียงที่เกิดขึ้นจะเป็นเสียงต่ำ ระดับเสียงที่เกิดขึ้นจะขึ้นอยู่กับปัจจัยอย่างอื่นด้วย เช่น ขนาดของวัตถุ ความสั้น-ยาวของวัตถุ ความตึงหย่อนของสาย เป็นต้น (วาสิษฐ จรรย์ยานนท์, 2547)

1.2) ความยาวของเสียง (Duration) หมายถึง ลักษณะของเสียงที่เกิดขึ้นจากการบรรเลงเครื่องดนตรี เสียงเครื่องดนตรีแต่ละชนิดมีลักษณะแตกต่างกันออกไป การกำหนด ความสั้นยาว ของเสียง โดยใช้สัญลักษณ์แทนความสั้น-ยาว เรียกว่า โน้ต (Notation) เป็นการระบุความ สั้น-ยาว ชัดเจนตามหลักทฤษฎีดนตรีตะวันตก ในทางเดียวกันการใช้ตัวโน้ตกำกับความสั้น-ยาว ของเสียง ทำให้เกิดเทคนิคการบรรเลงเพื่อให้เสียงครบตามที่กำหนดความสั้น-ยาว ตัวโน้ตจึงเป็นสัญลักษณ์ ที่สามารถใช้บันทึกรูปแบบของเสียงที่เก็บได้นานที่สุด เสียงที่เกิดจากดนตรีกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นเสียงที่ ยังไม่มีการ บันทึกไว้ในรูปแบบของตัวโน้ต แต่ความสั้น-ยาวของเสียงถูกกำหนดออกมาจากการ ถ่ายทอดแบบปาก ต่อปากและถูกบันทึกโดยความทรงจำ

1.3) ความเข้มของเสียง (Intensity) หมายถึง คุณสมบัติเสียงเครื่อง ดนตรีที่มีความดัง-เบา นอกจากนั้นความเข้มของเสียงยังประกอบด้วยสื่อความหมายทางด้านอารมณ์ ของบทเพลง

1.4) คุณภาพของเสียง (Tone quality) หมายถึง คุณสมบัติเครื่อง ดนตรีที่มีความแตกต่างในแหล่งกำเนิดของเสียง สามารถจะแบ่งเป็นเสียงที่เกิดจากมนุษย์และเสียงที่ เกิดจากเครื่องดนตรี

ดังนั้นองค์ประกอบของเสียงทั้ง 4 ประการ สามารถคำนวณเป็นวัด หน่วยออกมา เป็นระบบวิทยาศาสตร์ ดนตรีทุกชาติจะต้องมีองค์ประกอบของเสียง

2) เวลา (Time) หมายถึง การเคลื่อนที่ของเสียงไปในช่วงของเวลาเป็นการ แบ่งหมวดหมู่ของจังหวะ จังหวะเป็นองค์ประกอบของดนตรีที่สามารถกระตุ้นการตอบสนองต่อลักษณะ ทางกายภาพของมนุษย์ได้เป็นอย่างดี จังหวะประกอบด้วย

2.1) ความเร็วของจังหวะ (Tempo) เป็นส่วนที่บ่งบอกลักษณะความช้า-เร็ว ที่เกิดขึ้น ภายในบทเพลง ดนตรีมีการกำหนดความช้า-เร็วของจังหวะให้มีความแตกต่างกัน การกำหนดความ เร็ว-ช้าของดนตรีในกลุ่มชาติพันธุ์ขึ้นอยู่กับบทบาทหน้าที่การรับใช้สังคม

2.2) อัตราจังหวะ (Meter) เป็นการจัดกลุ่มจังหวะของบทเพลง การรวมกลุ่มของจังหวะต่างๆ ในบทเพลงของดนตรีตะวันตกมีจังหวะที่ชัดเจนและแน่นอน แต่กลุ่มดนตรีชาติพันธุ์ บางเพลงไม่ปรากฏอัตราจังหวะ เพลงที่ไม่ปรากฏอัตราจังหวะมักเป็นเพลงร้องที่ไม่มีกลุ่มเครื่องดนตรีสนับสนุน

2.3) จังหวะ (Rhythm) หมายถึง การเน้นจังหวะของจำนวนจังหวะ ในห้องเพลง จังหวะเคาะ (Beats) หรืออื่นๆ ที่แสดงความหมายที่เกี่ยวข้องกับจังหวะ คุณสมบัติทั้ง 3 ประการ คือ ความเร็วของจังหวะ อัตราจังหวะ ซึ่งจังหวะทำให้เกิดความหลากหลายภายในดนตรี

3) ทำนอง (Melody) หมายถึง การจัดเรียงของเสียงอย่างมีระบบ เกิดจากการนำเสียงสูง กลาง ต่ำ รวมถึงความสั้น-ยาวของเสียง มาเรียงกันตามแนวนอน ทำนองเป็นส่วนหนึ่งของ ดนตรีที่ง่ายต่อการจดจำ ภาษาดนตรีเป็นภาษาที่เกิดขึ้นจากการถ่ายทอดภาษาพูดของมนุษย์เข้าสู่การ เป็นทำนอง เช่น จากการเล่านิทานธรรมดาเข้าสู่การเล่านิทานแบบมีทำนองเข้าประกอบ ทำให้น่าสนใจ มากขึ้น หรือการใช้เสียงเอื้อนของแม่เพียงอย่างเดียวสำหรับกล่อมลูกมีการเพิ่มเนื้อหาหรือเนื้อเรื่องเข้าไปแทน ทำนองเป็นการถ่ายทอดความรู้สึกให้กับทารก มนุษย์รู้จักจัดระบบการขึ้นลงของเสียงให้เกิด ความไพเราะสำหรับการถ่ายทอดความรู้สึกให้เป็นทำนองออกมา องค์ประกอบของทำนองประกอบด้วย

3.1) บันไดเสียงหรือกลุ่มเสียง (Scales-Mode) บันไดเสียงหรือกลุ่มเสียงคือ การจัดเรียงของเสียงอย่างมีระบบ แต่บันไดเสียงและกลุ่มเสียงของดนตรีชาติพันธุ์ที่เกิดขึ้นเป็น ลักษณะเฉพาะของเสียงที่สร้างขึ้นมาเป็นพิเศษที่เกิดจากลักษณะสภาพแวดล้อมของแต่ละสังคม

3.2) จังหวะทำนอง (Melodic rhythm) เป็นส่วนทำให้เกิดความหลากหลายของทำนอง การนำความสั้น-ยาวของเสียงแต่ละเสียงมาประกอบกัน จังหวะของทำนองของ ดนตรีตะวันตกเกิดขึ้นจากการใช้ทฤษฎีดนตรีทำให้เป็นรูปแบบที่มีมาตรฐานและมีความซับซ้อน แต่จังหวะ ของทำนองของกลุ่มชาติพันธุ์จะเป็นกลุ่มทำนองที่แบบง่ายๆ ไม่ซับซ้อน

3.3) มิติ (Melodic Dimensions) มิติของทำนองประกอบไปด้วย 2 ส่วนคือ

- ความยาว (Length) ทำนองเกิดจากการนำเอาเสียงมาเรียงกัน ทำให้เกิดบทเพลง ภายในทำนองเป็นการนำวลี (Phrase) หรือโมทีฟ (Motif) มาเรียงกันต่อกัน ทำให้ เพลงเกิดความสั้นยาวไม่เท่ากัน บทเพลงที่เกิดจากกลุ่มชาติพันธุ์จะมีทำนองสั้นๆ ใช้การร้อง หรือบรรเลง ที่วนไปวนมา ทำให้อยาวขึ้น

- ช่วงกว้าง (Range) คือระยะห่างของช่วงเสียงที่มีระดับเสียงต่ำสุดและระดับเสียงสูงสุดในแนวนอน โดยการหาช่วงกว้างของเสียงในแนวตั้ง เพื่อที่จะได้ทราบว่าบทเพลงมีความกว้างของเสียงอยู่คู่ที่เท่าใด

3.4) ทิศทางการดำเนินทำนอง (Direction) ทำนองสามารถเคลื่อนที่ได้หลายทิศทาง เช่น การขึ้น-ลง การเรียงของเสียง หรือการกระโดดของเสียงหรืออยู่กับที่ ทิศทางของทำนองจะต้องมีการผสมผสานกันหมดดนตรีของทุกชนชาติมีวิธีการเคลื่อนที่ของทำนองเหมือนกัน

4) เสียงประสาน (Harmony) หมายถึง การเคลื่อนที่ของเสียงตั้งแต่สองเสียง เป็นต้นไป ในระยะเวลาเดียวกันในแนวตั้ง บทเพลงพื้นเมืองส่วนมากจะไม่พบการประสานเสียงในแนวตั้ง แบบตะวันตก

5) พื้นผิว (Texture) เป็นส่วนที่แสดงลักษณะการวางเส้นเสียงทางดนตรีเปรียบเสมือน การทอผ้าจะต้องมีการวางเส้นด้ายทั้งตามแนวตั้งและแนวนอน เพื่อการทอผ้าพื้นผิวแบ่งเป็น 4 ประเภท คือ

5.1) โมโนโฟนิค (Monophonic Texture) เป็นพื้นผิวเพลงที่มีเพียงทำนองเดียว ไม่มีแนวทำนองประสานใดๆ

5.2) โฮโมโฟนิค (Homophonic Texture) เป็นการประสานระหว่างทำนองกับคอร์ด โดยคอร์ดทำหน้าที่สนับสนุนแนวทำนอง พื้นผิวประเภทนี้พบในรูปแบบดนตรีตะวันตกมากกว่า ดนตรีพื้นบ้านหรือดนตรีกลุ่มชาติพันธุ์

5.3) โพลีโฟนิค (Polyphonic Texture) เป็นพื้นผิวที่มีลักษณะเฉพาะตัวของแนวทำนองแต่ละแนว เนื่องจากพื้นผิวประเภทนี้เป็นการนำแนวทำนองตั้งแต่ 2 แนวทำนองขึ้นไปมาบรรเลงรวมกัน พื้นผิวโพลีโฟนิคสามารถวิเคราะห์คอร์ดที่เป็นแนวตั้ง พื้นผิวประเภทนี้ไม่พบในดนตรีพื้นบ้าน หรือกลุ่มดนตรีชาติพันธุ์

5.4) เฮเทอโรโฟนิค (Heterophonic Texture) เป็นพื้นผิวของเพลงที่เกิดจาก แนวทำนองหลักเพียงแนวทำนองเดียวที่สามารถทำให้เกิดแนวทำนองอื่นๆ อีกมากมาย เป็นแนวคิดของผู้บรรเลงที่นำแนวทำนองหลักมาเสนอความคิดในการแปรทำนองในแบบอื่นๆ ให้เกิดความไพเราะ เฮเทอโรโฟนิคเป็นพื้นผิวที่พบในดนตรีไทย ดนตรีพื้นเมืองและดนตรีกลุ่มชาติพันธุ์ โดยการด้น (Improvisation) พื้นผิวแบบเฮเทอโรโฟนิค ไม่พบว่ามีการประสานแนวตั้ง เนื่องจาก ทำนองหลักจะอยู่ในความทรงจำหรืออยู่ในใจของผู้บรรเลง ดังนั้นผู้บรรเลงทำนองอื่นๆ จะเปลี่ยนแปลงไปตามความรู้สึกของผู้บรรเลงในขณะนั้น และมีได้มีการบันทึกโน้ตไว้ก่อนที่จะบรรเลง

6) คีตลักษณ์ (Form) หมายถึงการแบ่งบทเพลงออกเป็นส่วนๆ โดยใช้อักษรโรมันตัวใหญ่ ในการแบ่งส่วน เช่น A B A หรือ A B การแบ่งส่วนความแตกต่างของทำนอง ขึ้นอยู่กับ

ผู้ศึกษาบทเพลงในการวิเคราะห์ ฉันทลักษณ์ของกลุ่มดนตรีพื้นเมืองหรือกลุ่มดนตรีชาติพันธุ์ไม่มีความซับซ้อนความแตกต่างทางด้านบันไดเสียง รวมทั้งมีความเรียบง่ายและชัดเจนในการเปลี่ยนรูปแบบทำนอง

7) สีสั่น (Tone Color) หมายถึงลักษณะเสียงของเครื่องดนตรีและเสียงมนุษย์สามารถแบ่งได้ดังนี้

7.1) เสียงมนุษย์ (Human Voices) ถือได้ว่าเป็นเครื่องดนตรีที่ติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่เกิด เสียงมนุษย์เป็นเครื่องดนตรีที่สามารถถ่ายทอดอารมณ์ได้ดีที่สุดและสื่อความหมายได้ดีที่สุด ระบบการใช้เสียงของมนุษย์สำหรับถ่ายทอดอารมณ์มีวิธีการหลากหลายตามลักษณะของสังคม ซึ่งแต่ละชนชาติจะมีวิธีถ่ายทอดเสียงไม่เหมือนกันขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมนั้น วิธีการขับร้องบทเพลงไทยและเพลงพื้นเมืองของไทยจะมีวิธีการผลิตเสียงร้องที่คล้ายคลึงกัน เป็นการเปล่งเสียงและการใช้เสียงจะมีลักษณะเฉพาะ ซึ่งภาษาเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การเปล่งเสียงมีลักษณะเฉพาะ เสียงกึ่งนาสิก เป็นการผสมผสานของเสียงที่ออกระหว่างช่วงคอกับจมูก เป็นต้น

7.2) เครื่องดนตรี (Musical Instrument) เป็นองค์ประกอบสำคัญที่แสดงเกี่ยวกับเสียงเครื่องดนตรีให้เป็นไปตามทำนองที่คีตกวีได้ประพันธ์ไว้ เครื่องดนตรีตะวันตกมีการจัดหมวดหมู่เป็น 5 ประเภท คือ เครื่องดนตรีประเภทเครื่องสาย (String Instruments) เครื่องดนตรีประเภทเครื่องลมไม้ (Wood wind Instruments) เครื่องดนตรีประเภทเครื่องลมทองเหลือง (Brass wind Instruments) เครื่องดนตรีประเภทลิ้นนิ้ว (Keyboard Instruments) และเครื่องดนตรีประเภทเครื่องเคาะ (Percussion Instruments)

การจัดหมวดหมู่เครื่องดนตรีของไทย จัดเป็นลักษณะการบรรเลง แบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ เครื่องดีด เครื่องสี เครื่องตี และเครื่องเป่า

3. เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ศุภกิจ สุบินมิตร (2547) ได้ทำวิจัยเรื่อง กลองกันยาว: เครื่องดนตรียาวไทใหญ่ในอำเภอเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอน อาศัยหลักการทางมานุษยดนตรีวิทยา (Ethnomusicology) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทและหน้าที่ของกลองกันยาวในสังคมวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่ ลักษณะทางกายภาพ และการประสมวงกลองกันยาว ลักษณะเฉพาะทางด้านดนตรี และการวิเคราะห์ทางด้านดนตรีของกลองกันยาว โดยศึกษาในพื้นที่ของอำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ผลการวิจัยพบว่า สังคมวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่ใช้กลองกันยาว ทั้งในงานประเพณี การละเล่นพื้นบ้าน และประกอบการฟ้อนต่างๆ นอกจากนั้นยังถูกนำไปใช้ในสังคมอื่นๆ เช่นในสังคมและวัฒนธรรมของชาวล้านนาด้วย การสร้างกลองกันยาวถูกสร้างมากขึ้นจากช่างหรือที่เรียกว่า “สล่า” ลักษณะหรือรูปร่างของ กลองคล้ายแก้วไวน์ ประกอบด้วย 2 ส่วนใหญ่ๆ คือ ส่วนไหกลอง และส่วนก้นกลอง ขนาดของกลองกันยาวขึ้นอยู่กับหน้ากลอง หากหน้ากลองมีขนาด

เส้นผ่าศูนย์กลางกว้าง ส่วนกันกลองก็ต้องยาวตามไปด้วย กลองกันยาว สามารถใช้เล่นประสมกับเครื่องประกอบจังหวะอื่นๆ และมีชื่อเรียกว่า “วงกลองกันยาว” ประกอบด้วย เครื่องดนตรี 3 ชนิดคือ มอญเครื่อง ซึ่ง และแซง กลองชนิดนี้ต้องใช้สำหรับจำ ดัดที่หนังหน้ากลองเพื่อถ่วงหนัง กลองให้มีเสียงดังตามต้องการ เสียงของกลองกันยาวมี 2 ลักษณะคือ เสียงหน้ากลอง และเสียงที่ออกจากกันกลอง ผลการวิเคราะห์ลักษณะเฉพาะทางดนตรี พบว่าทำนองเพลงในการตีกลองกันยาวมีอยู่ 3 ทำนองที่ถือว่าเป็นทั้งแบบฝึกหัด และทำนองเพลงที่ใช้ในการแสดงประกอบด้วยทำนองเพลงเป่ยุบ ทำนองเพลงลอลแล และทำนองเพลงฮ้างสัตว์ ในด้านการสร้างทำนองเพลงในกลองกันยาว เริ่มจากการใช้กระสวนจังหวะพื้นฐาน และการดัดแปลงหรือพัฒนากระสวนจังหวะพื้นฐานที่มีอยู่ โดยอาศัยประสบการณ์และทักษะในการตีกลองเพื่อทำให้เกิดกระสวนจังหวะใหม่ และนำกระสวนจังหวะทั้งที่มีอยู่และถูกพัฒนาแล้ว มาเรียงให้เกิดเป็นประโยคใหม่ที่ยาวขึ้น เพื่อทำให้เกิดเป็นทำนองเพลงขึ้นมา แต่ในการพัฒนากระสวนจังหวะพื้นฐานนั้น ยังคงรักษารูปแบบของทำนองเพลงพื้นฐานเอาไว้ด้วย

องอาจ อินทนิเวศ (2557) ได้ทำวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ไทเขิน ไทลื้อ และลาหู่ ในพื้นที่เทศบาลตำบลบ้านดู่ จังหวัดเชียงราย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและอนุรักษ์ภูมิปัญญาทางดนตรีในเชิงสังคม วัฒนธรรมและค้นหาแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาทางดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขิน ไทลื้อและลาหู่ในพื้นที่เทศบาลตำบลบ้านดู่ จังหวัดเชียงราย โดยใช้วิธีวิทยาการวิจัยทางดนตรีชาติพันธุ์วิทยา (Ethnomusicology) ผู้ร่วมกระบวนการวิจัย ได้แก่ นักดนตรี และปราชญ์ชุมชนที่ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนว่าเป็นผู้มีความรู้ความสามารถด้านดนตรีและมีประสบการณ์ในการเล่นเครื่องดนตรีของเผ่าตนไม่น้อยกว่า 10 ปี จำนวน 8 คน นักวิชาการดนตรีท้องถิ่น จำนวน 8 คนและผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านเขตเทศบาลตำบลบ้านดู่ จำนวน 2 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ได้แก่ อุปกรณ์บันทึกภาพและเสียง ตารางแผนงานการเก็บข้อมูล สมุดโน้ตเพลง การสัมภาษณ์เชิงลึก แบบสัมภาษณ์ทั้งแบบเดี่ยวและกลุ่ม การสังเกต รวมทั้งการจัดกิจกรรมเสวนาเพื่อรับฟังความคิดเห็นจากชุมชน ใน 2 หมู่บ้าน คือ บ้านดอยปู่ไข่ ซึ่งเป็นหมู่บ้านชาติพันธุ์ลาหู่ และบ้านเหล่าพัฒนา ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีชาวไทลื้อไทเขินอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิคเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยพบว่า ภูมิปัญญาทางดนตรีประกอบการแสดงที่ปรากฏในพื้นที่ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทเขิน ได้แก่ ฟ้อนรำนก ฟ้อนมอญเซ็ง และการขับเสนา กลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อพบภูมิปัญญาดนตรีประกอบการขับร้องได้แก่ การขับลื้อ มีเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงร่วมกับการขับมีเพียงปี่ม้อ หรือปี่ลื้อ ซึ่งเป็นไม้ตระกูลไม้ขนาดเล็ก บทเพลงที่ใช้ในการขับลื้อ จะยึดถือเอาจากทำนองเป็นหลัก โดยช่วงขับลื้อสามารถเปลี่ยนแปลงเนื้อเพลงได้ตลอดตามแต่ปฏิภาณไหวพริบในการประพันธ์เนื้อร้องโดยฉับพลันขณะขับร้อง ส่วนภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ พบภูมิปัญญาด้านเครื่องดนตรี ได้แก่ หน่อ หรือแคน เต๋อซ้อโก่ย หรือ กิดาร์ลาหู่ แล็กซ่วย หรือขลุ่ยไม้ไผ่ของลาหู่ และกลองจะโก ทำจากไม้เนื้อแข็งขนาดใหญ่คว้านกลวงภายใน ลักษณะคล้ายกลองยาว

นอกจากนี้ งามอาจ อินทนิเวศ (2557) ได้เสนอผลการศึกษาศึกษาการอนุรักษ์ภูมิปัญญาทางดนตรีในเชิงสังคม วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเด็นปัจจัยที่ช่วยสร้างสรรค์แนวคิด พบว่า มีการนำแนวคิดในด้านขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมของตนมาเผยแพร่ ถ่ายทอดออกมาเป็นกิจกรรมรื่นเริงทางดนตรี ด้านสถานภาพของนักดนตรี พบว่า นักดนตรีส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลัก ได้แก่ อาชีพรับจ้างทั่วไป และเล่นดนตรีในช่วงที่มีเทศกาล บทบาทของดนตรีในเชิงอนุรักษ์ทางสังคม สื่อออกมาในลักษณะการบอกเล่าเรื่องราวประเพณีวัฒนธรรมในอดีต การแสดงประกอบนิยมนำตัวในชุดพื้นเมืองดั้งเดิมมีการประยุกต์รูปทรงบ้างตามสมัยนิยม แต่ยังคงอนุรักษ์รูปแบบการแสดง ภาษา การแต่งกาย ไว้ได้อย่างดีงามวัฒนธรรมทางดนตรีที่ปรากฏในพื้นที่ไม่หลากหลายเหมือนในอดีต เนื่องจากขาดแคลนเครื่องดนตรี ขาดนักดนตรีที่มีความสามารถเฉพาะทางในเครื่องดนตรี การสืบทอดทางดนตรีจึงดำเนินไปอย่างไม่เป็นระบบ ไม่มีความต่อเนื่องจริงจัง ทิศทางในการพัฒนาเพื่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาทางดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ในเขตพื้นที่เทศบาลบ้านดู่ ควรมีการดำเนินการจัดหาเวทีแสดงเพื่อเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมภูมิปัญญาทางดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์อย่างสม่ำเสมอ เป็นรูปธรรม และมีการจัดการเรียนการสอนองค์ความรู้ด้านดนตรีชาติพันธุ์ให้แก่เยาวชนในท้องถิ่น

สำหรับแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาทางดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์นั้น งามอาจ อินทนิเวศ (2557) พบว่ามีการรวมกลุ่มจัดตั้งชมรมอนุรักษ์วัฒนธรรมในท้องถิ่นโดยให้เยาวชนเป็นแกนนำ และมีผู้นำชุมชนผู้อาวุโสในชุมชน ตลอดจนชาวบ้านในชุมชนเป็นที่ปรึกษา เพื่อเผยแพร่ความรู้ให้บุคคลภายนอกได้รู้จักอย่างกว้างขวาง มีการบันทึกบทเพลง และทำเป็นเอกสารให้ความรู้ประกอบ มีแผนงานและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้านวัฒนธรรมที่ถูกต้องตามหลักประเพณีให้กับเยาวชนในชุมชน และควรมีการจัดชั่วโมงเรียนปฏิบัติเครื่องดนตรี หรือขับร้องดนตรีชาติพันธุ์ให้กับนักเรียนในโรงเรียนที่มีเยาวชนกลุ่มชาติพันธุ์ศึกษาอยู่

ภัทรธะ คมขำ (2558) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง วัฒนธรรมการบรรเลงดนตรีไทใหญ่ ประเภทเครื่องดีและเครื่องเป่าในรัฐชาน สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา พื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม เมืองสีป่อ วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะทางกายภาพ จังหวะ กลวิธีการบรรเลงเครื่องดนตรีประเภทเครื่องดีและเครื่องเป่า และทำการรวบรวม วิเคราะห์ ทำนองเพลงที่มีความเกี่ยวข้อง ผลการวิจัยพบว่า เครื่องดนตรีประเภทเครื่องดี ได้แก่ มองแว้ง ปาดยา และเช่าลงปัด (กลองชุดในวงจ๊าดไต) สำหรับเครื่องดนตรีประเภทเครื่องเป่าไม่ปรากฏในเมืองสีป่อ ผลการวิจัยพบว่า มองแว้ง เป็นเครื่องดนตรีที่มีลักษณะคล้ายกับฆ้องวงของไทยแต่วางเรียงเป็นแผง บรรเลงด้วยการตีสลับมือซ้ายขวาและตีพร้อมกัน 2 มือ ตำแหน่งการวางเครื่องดนตรีจะตั้งวางอยู่ด้านซ้ายมือของวงจ๊าดไต ทำหน้าที่เป็นเครื่องดนตรีดำเนินทำนอง ปาดยา ลักษณะทางกายภาพคล้ายกับระนาดเอกเหล็กของไทย วิธีการตีมีรูปแบบเดียวกับมองแว้ง ตั้งอยู่บริเวณกลางวงจ๊าดไตและอยู่ทางด้านขวามือของมองแว้ง วงจ๊าดไตบรรเลงประกอบการแสดงลิเกจ๊าดไตปรากฏในงานปอย หรืองานบุญ คณะลิเกจ๊าดไตที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในเมืองสีป่อมี 2 คณะคือ คณะอ้ายหอม

จอมปิ่น และคณะหมอกก่อนไต่ ส่วนในการวิเคราะห์บทเพลงทั้ง 5 เพลงได้แก่เพลงขึ้นใหม่สูง เพลงต่างสูดต่างเฮา เพลงอ่องหย่าอ่องจ่อง เพลงความไต่หลงและเพลงความล่องคอง พบการใช้รูปแบบ จังหวะ 2 ลักษณะ รูปแบบทำนองจำกัดได้พบการเพิ่มทำนองในส่วนท้ายวรรคเพลง พบการซ้ำทำนอง ในช่วงท้ายของแต่ละวรรค ส่วนทำนองเพลงความไต่หลงและเพลงความล่องคอง ซึ่งเป็นจังหวะ จี 1 เป็นการ บรรเลงประกอบร้องแบบลอยจังหวะ

ข้าคม พรประสิทธิ์ (2559) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง วัฒนธรรมการบรรเลงดนตรีไทใหญ่ จังหวัด แม่ฮ่องสอน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการบรรเลงดนตรีไทใหญ่ที่ปรากฏในจังหวัดแม่ฮ่องสอนและรวบรวม ทำนองเพลง ผลการวิจัยพบว่า การตีกลองกันยาวกับการฟ้อนมือปรากฏกระสวนทำนอง 16 รูปแบบ จำแนกได้ 2 กลุ่ม การตีกลองกันยาวกับการฟ้อนดาบปรากฏกระสวนทำนอง 22 รูปแบบมีการเลือกใช้ เสียงที่ดังมากที่สุดคือเสียงเปิง การตีกลองกันยาวกับการฟ้อนนมมีสำนวนต่างๆ ประกอบกับสำนวนที่ ลดรูปหรือทอนและลักษณะถามตอบ การตีกลองกันยาวกับการฟ้อนโตใช้เสียงเปิงและยังคงรูปแบบการ ลดรูป การตีกลองกันยาวกับการแห่มีความหลากหลายและพบการกำมือทุบลงหน้ากลองเป็นเสียงทุ้ม ทำนองกลองมองเชิงกับการฟ้อนมีพยางค์เสียงถี่ มีการรวบทำนองให้ถี่เฉพาะช่วงท้ายของกลุ่มทำนอง และการตีกลองจังหวะ การตีกลองมองเชิงในการแห่พบ 4 ลักษณะสำคัญ การบรรเลงดนตรีจำกัดได้พบ การใช้เสียงครบ 7 เสียง ไม่มีการแปรทำนอง ปรากฏเสียงลูกตกส่วนใหญ่เป็นเสียงโด พบลักษณะการ ซ้ำทำนอง มีทั้งการเว้นและการเพิ่มพยางค์เสียงคละกัน มีทำนองหลักจังหวะ ทำนองถามตอบ การสะบัด เข้าไปในทำนองเพลง การใช้เสียงคู่ 4 และคู่ 8 ร่วมดำเนินทำนอง เพลงสำนวนเดียวกันมีการเปลี่ยน ระดับเสียง ทำนองยืนเสียงคล้ายลูกโยนและทำนองคล้ายสำเนียงฝรั่ง การตีมองกาปรากฏทำนองสำคัญ 3 ลายคือลายกันยาวปรากฏ 4 รูปแบบ ลายมองเชิงปรากฏ 3 รูปแบบและลายนกหมาบู้กปรากฏ 4 รูปแบบ